

บทที่ ๒

แนวคิดการสร้างเสนาสนะในพระพุทธศาสนา

แนวคิดในการสร้างเสนาสนะและแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการศึกษาที่ต้องอาศัยการพิจารณาอย่างละเอียด ในกระบวนการคิดทางปรัชญาอันเนื่องด้วยทัศนะทางจริยศาสตร์ ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการในการอธิบายความที่ชัดเจน เพื่อให้เห็นความเป็นไปได้ทางกระบวนการรับรู้คุณค่าของเสนาสนะในทางพุทธปรัชญา เพื่อให้ทราบและเข้าใจเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาทางพุทธจริยศาสตร์ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ประการใด ซึ่งต้องศึกษาในรายละเอียดของเสนาสนะตามประเด็นหัวข้อต่างๆ ที่มีความน่าจะเป็น ทั้งในส่วนของความหมายของเสนาสนะ ประเภทของเสนาสนะ บทบัญญัติและข้อกำหนดต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับเสนาสนะ รวมถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างเสนาสนะและเกณฑ์พิจารณาทางพุทธจริยศาสตร์ดังผู้วิจัยจะได้อธิบายเรื่องดังกล่าวต่อไป

๒.๑ ความหมายของเสนาสนะ

เสนาสนะที่สร้างถวายในพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และหลักธรรมคำสอนของทางศาสนา ในสมัยพุทธกาลเสนาสนะเป็นเครื่องอาศัยและเอื้ออำนวยความสะดวกในการประกอบกิจกรรมต่างๆ แก่พระภิกษุสงฆ์และเอื้อประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปเพื่อเป็นที่พึ่งแก่บุคคลทุกชนชั้นวรรณะ เมื่อพิจารณาตามความข้างต้น เสนาสนะจึงเป็นเพียงเครื่องอาศัยเท่านั้น ไม่ได้มีการเจาะจงถึงความเป็นเจ้าของหรือบ่งชี้การครอบครองในเสนาสนะนั้นๆ แต่ประการใดเป็นเพียงเครื่องอาศัยที่ช่วยในการฝึกหัดขัดเกลา ความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์และบุคคลผู้ใฝ่ในการพัฒนาตน ตามอรรถภาพ และพัฒนาตนสู่ความสุขอันสูงสุดตามศักยภาพที่มีของแต่ละบุคคล ทั้งในส่วนของผู้ใช้ประโยชน์จากเสนาสนะรวมถึงผู้สร้างเสนาสนะทั้งทางกายและทางจิตใจ

คำว่า “เสนาสนะ” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี มีศัพท์วิเคราะห์ว่า “เสนาสนนฺติ สยณฺณจ อาสนญฺช ยตถ ยตถ หิ เสติ วิหาเร वा อพฺพโยคาทิมหิ वा ตํ ตํ เสนํ ยตถ ยตถ อาสตี นิสีหตี ตํ ตํ อาสนํ ตํ เอกโต กตฺวา เสนาสนนฺติ วุจฺจตี”^๑ แปลความว่า เสนาสนะ หมายถึงเอานั่งที่นอน และที่นั่ง ก็

^๑ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมคคปกรณสูตร ปจโม ภาค นาม แปล, มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑ – ๔๒.

ภิกษุนอนในที่ใดๆ จะเป็นวิหารหรือโรงเรือนต่างๆ มีเพิง เป็นต้นก็ตาม ที่นั้นๆ ชื่อว่า เสนาสนะ ภิกษุ ย่อมนั่ง คือย่อมนั่งพักอยู่ในที่ใดๆ ที่นั้นๆ ชื่อว่า อาสนะ รวมสองคำนั้น เข้าด้วยกัน เรียกว่า “เสนาสนะ”

เสนาสนะเป็นคำใช้เรียกสิ่งปลูกสร้างอันเป็นถาวรวัตถุ ตลอดจนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปเสนาสนะทั้งหลายที่มีมาแต่เดิมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่สามารถอำนวยความสะดวกให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระพุทธศาสนา สำหรับประพฤติปฏิบัติธรรม ดำเนินไปสู่การบรรลุผลตามวัตถุประสงค์สูงสุดของพรหมจรรย์ คือ การดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่า นิพพาน ทั้งเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบำเพ็ญบุญกุศลของประชาชน ซึ่งเสนาสนะเป็นที่อันสัปปายะ^๒ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาสามารถนิยามความหมายของเสนาสนะออกเป็น ๓ นัย^๓ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายตามพระไตรปิฎก

ตามความหมายในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกเสนาสนะออกได้ ๒ ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นเสนาสนะที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติอนุญาตเสนาสนะ ซึ่งเกิดขึ้นเองหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติใช้เป็นที่บำเพ็ญภาวนาหรือฝึกตนของนักบวชต่างๆ ที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล เช่น ป่า (ป่าไผ่)^๔ โคนไม้ (รุกขมูล)^๕ ถ้ำ^๖ ประเภทที่สอง เป็นเสนาสนะที่มีอยู่แล้วในสังคมและพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นที่อาศัยได้ เป็นเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เรือนว่าง ศาลา กุฏิ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องอาศัยในการปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม ดังพุทธพจน์ว่า

^๒ “สัปปายะ” คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งเกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย มีอยู่ ๗ ประการ คือ อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ) โคจรสัปปายะ (ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลเกินไป) สัสสัปปายะ (การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในถาวรวัตถุ ๑๐ และพูดแต่พอประมาณ) บุคคลสัปปายะ (บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรมทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสม) โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกายเกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก) อุตสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น) อิริยาปสัปปายะ (อิริยาบถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับจงกรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี) อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๙.

^๓ พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^๔ วิ.มหา.(ไทย). ๐๑/๒๕๕/๔๙๓.

^๕ ม.อุ.(ไทย). ๑๔/๗๕/๗๘ – ๗๙.

^๖ วิ.มหา.(ไทย). ๐๑/๕๒๐/๖๕๓.

“ภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งพินิจ อย่าประมาทเลยอย่าได้เป็นผู้มีความ
เดือดร้อนในภายหลัง ที่เป็นคำสอนของเราแก่เธอทั้งหลาย”^๗

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสัณธวรรค ได้อธิบายความหมาย
ของเสนาสนะไว้ดังนี้ว่า

ในบทว่า วิวิตต ความว่า ว่าง ท่านอธิบายว่ามีเสียงเจียบคือไม่ค่อยดังนัก ซึ่งท่านกล่าว
หมายถึง ความสงบ ว่างว่า บทว่า วิวิตต ความว่า แม้หากว่ามีเสนาสนะอยู่ในที่ไกลและเสนาสนะนั้นไม่
พลุกพล่านด้วยคฤหัสถ์บ้างบรรพชิตบ้าง เพราะเหตุนั้น เสนาสนะนั้น ชื่อว่าสงบ

เหตุชื่อว่า เสนาสนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่นอนด้วย เป็นที่นั่งด้วย คำนี้เป็นชื่อของเตียง
และตั่ง เป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า บทว่า เสนาสนะ ได้แก่เตียงก็ดี ตั่งก็ดี
ฟูกก็ดี หมอนก็ดี วิหารก็ดี เเพงก็ดีปราสาทก็ดี เรือนโล้นก็ดี ถ้ำก็ดี ป้อมก็ดี โรงกลมก็ดี ที่เรือนก็ดี กอไผ่
ก็ดี โคนไม้ก็ดี มณฑปก็ดี ชื่อว่า เสนาสนะ ก็หรือว่า ภิกษุเปลี่ยนอิริยาบถในที่ใด ที่นั้นทั้งหมด ชื่อว่า
เสนาสนะ

อีกอย่างหนึ่ง เสนาสนะนี้ คือ วิหาร เเพง ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ ชื่อว่า เสนาสนะ
ประเภทที่อยู่

เสนาสนะนี้ คือ เตียง ตั่ง ฟูก หมอน ชื่อว่า เสนาสนะสำหรับเตียงตั่ง

เสนาสนะนี้ คือ ปลอกหมอน ท่อนหนัง เครื่องปูลาดที่ถักด้วยหญ้า เครื่องปูลาดที่ทำ
ด้วยใบไม้ ชื่อว่าเสนาสนะเป็นเครื่องลาด

เสนาสนะซึ่งเป็นที่เปลี่ยนอิริยาบถของภิกษุทั้งหลายนี้ ชื่อว่า เสนาสนะตามโอกาส มี ๔
อย่างด้วยประการดังที่กล่าวมานี้ เสนาสนะจำพวกแรก หมายถึง โคนไม้ (รุกขมูล) หรือต้นศรีมหา
โพธิ์อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จึงมีความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา จึงกล่าว
ได้ว่าต้นศรีมหาโพธิ์นั้น เป็นเสนาสนะเป็นอย่างแรกในบรรดาเสนาสนะทั้งหมด

เสนาสนะจำพวกที่สอง หมายถึง กุฏิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นสถานที่ประทับในบาง
โอกาส เมื่อจำนวนของพระภิกษุสงฆ์เพิ่มขึ้นประกอบกับเสนาสนะที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นไม่เพียงพอ
ต่อการใช้สอย ชาวบ้านเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์ได้รับความลำบากในเรื่องที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ต่างๆ จึงได้
ทูลขอให้ทรงอนุญาตเสนาสนะเพิ่มเติม พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นความจำเป็นในการใช้เสนาสนะ
จึงทรงให้แนวทางที่เหมาะสมและทรงอนุญาตให้สร้างเสนาสนะให้มีขนาดที่พอเหมาะกับสมณะสาธูป
และความจำเป็น ซึ่งต้องมีลักษณะถูกต้องตามพุทธบัญญัติ (ดังจะกล่าวอธิบายต่อไป) เพื่อเป็นการ
อนุเคราะห์ชาวบ้าน ไม่สร้างความเดือดร้อนด้วยการเพียรขวนขวายอุปการะในการสร้างเสนาสนะมากจน

^๗ วิ.ม.หา.(ไทย). ๐๑/๕๒๐/๖๕๓.

^๘ ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๒๒๙.๑/๑๗๐-๑๗๒; ชุ.ม.(บาลี) ๒๙/๓๓.๑/๒๙.

เกินควร อันเป็นการเบียดเบียนชาวบ้าน รวมถึงเพื่อเป็นการฝึกชำระจิตของพระภิกษุสงฆ์ให้มีคัมมันต์ในเสนาสนะที่อาศัย

ปราสาท หมายถึง เรือนยอด เช่น โลหะปราสาท เสนาสนะที่นางวิสาขามหาอุบาสิกาได้ขายเครื่องประดับของตน ซ้อมหาลดาประสาธน์ ได้มูลค่าเป็นเงินมากถึง ๙ โกฏิ แล้วนำเงินส่วนนั้นมาสร้างวัดถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ประดิษฐานตั้งมั่นในพระศาสนา^๙

เมื่อพิจารณาตามลักษณะของเสนาสนะดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้ทราบเหตุผลในความจำเป็นที่ต้องมีการสร้างเสนาสนะ รวมทั้งวิวัฒนาการของเสนาสนะมาตามลำดับเบื้องต้น คือ เสนาสนะที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีความใหญ่โต สามารถเสาะแสวงหาได้ง่าย เช่น โคนไม้ พุ่มไม้ไผ่ ถ้ำ เพราะเสนาสนะเช่นนี้มีอยู่แล้วในป่าหาได้ง่าย สงบ เป็นที่อันสงัด ด้วยไม่มีผู้คนรบกวน และการเข้าไปอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ในครั้งอดีตกาลมุ่งเน้นเพียงเพื่อการปฏิบัติธรรมในป่าตามธรรมชาติเป็นหลัก ไม่มีการสร้างความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมให้ได้รับความเสื่อมโทรมแต่อย่างใด ซึ่งต่างจากยุคปัจจุบันที่มุ่งสร้างเสนาสนะอันเป็นถาวรวัตถุในป่าแล้วประกาศตนว่าเป็นผู้เสพเสนาสนะป่า กลายเป็นการสร้างคดี ความเชื่อและค่านิยมให้พระภิกษุสงฆ์รุ่นหลังเกิดการเลียนแบบ หลงเข้าใจผิดคิดว่าครูบาอาจารย์เหล่านั้นท่านทำเป็นแบบอย่างให้เจริญรอยตามโดยมิทันได้พิจารณาอย่างรอบคอบถึงกาลสมัยเสียก่อน

๒.๑.๒ ความหมายตามคัมภีร์อรรถกถา

การแบ่งตามความหมายนี้ สามารถจำแนกได้ ๕ ประเภท^{๑๐} คือ วิหาร^{๑๑} เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น^{๑๒} และถ้าเสนาสนะที่อรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์เพื่อใช้ในการอธิบายขยายความของพุทธพจน์ให้เกิดความชัดเจนในการตีความและง่ายต่อการศึกษาทำความเข้าใจแก่ผู้ที่สนใจการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา สามารถจำแนกเสนาสนะได้ ๕ ประเภท ดังนี้

^๙ นางวิสาขา บุตรีชนชั้นชัฏฐีแห่งเมืองสาวัตถี สร้างเสนาสนะให้พระสงฆ์ มีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำมีชื่อว่า "มิกรมาตุปราสาท" ดุรายละเอียดยใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, (ชำระ-เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘๑.

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔๔/๙๑.

^{๑๑} วิหาร หมายถึง ที่อยู่อาศัย วิ.อ. (ไทย) ๗/๒๔๔/๓๑๙, ๓๒๑/๓๔๓, สารตุล ๓/๒๔๔/๔๖๗, วิหาร คือ ที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์, ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับอุโบสถ, อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๘๔.

^{๑๒} เรือนโล้น หมายถึง ปราสาท คือ เรือนชั้นที่ไม่มีหลังคา เป็นดาดฟ้า มีลานชมแสงจันทร์, วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๔/๓๑๙.

- ๑) วิหาร (วิหาร) ได้แก่ ที่อยู่อันพ้นจากเรือนมุงแถบเดียว
- ๒) เรือนมุงแถบเดียว (อพมโยค) ได้แก่ เรือนที่โค้งดั่งปีกครุฑหรือเรียกว่า เพิง
- ๓) เรือนชั้น (ปาสาท) ได้แก่ ปราสาทยาว
- ๔) เรือนโล้น (หมุมมีย) ได้แก่ ปราสาทแต่มียอดตั้งอยู่บนพื้นอากาศ
- ๕) ถ้ำ (คูหา)^{๑๓} ได้แก่ ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน

เสนาสนะทั้ง ๕ ประเภทนี้ มีความแตกต่างออกไปจากเสนาสนะประเภทแรก ดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น คือ มีการมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์ใช้สอยและตอบสนองความต้องการเสนาสนะที่เพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น และเรือนโล้น มีขนาดใหญ่กว่าเสนาสนะประเภทแรกสามารถรองรับพระภิกษุสงฆ์รวมถึงบุคคลที่เข้ามาอาศัยได้มากขึ้น แต่มีความลำบากในการก่อสร้าง เนื่องด้วยหากไม่มีความพร้อมทั้งในด้านทุนทรัพย์และแรงงาน ก็เป็นการยากที่จะกระทำการให้สำเร็จได้

แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้มีการสร้างเสนาสนะ แต่พุทธประสงค์ก็เพื่อให้มีการสร้างเสนาสนะที่เหมาะสม เพื่อเป็นการอนุเคราะห์แก่พระภิกษุสงฆ์และสงเคราะห์ชาวบ้านตามพื้นที่นั้น ให้มีโอกาสดับฟังหลักธรรมคำสอนของพระศาสนาเพื่อสามารถพัฒนาตนเองให้อยู่อย่างสงบสุขตามอัธยาศัยและให้ผู้ที่สามารถพัฒนาตนได้ ให้มุ่งสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต ไม่ได้มุ่งเน้นหรือสนับสนุนการสร้างถาวรวัตถุจนกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่นและกลายเป็นการเพิ่มภาระให้กับชาวบ้านตลอดจนถึงเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีแก่กันและกัน ให้เกิดการปฏิบัติตัวที่ถูกต้อง เสนาสนะดังกล่าวมานี้ มุ่งถึงประโยชน์ใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์เป็นส่วนมาก เนื่องมาจากมีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเสนาสนะจำพวกแรก ดังที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างวิหาร ๖๐ หลัง^{๑๔} ให้แล้วเสร็จภายในวันเดียวและถวายแด่พระภิกษุสงฆ์อันมาจากจตุรทิศ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่ว่าง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาว่าเป็นทานอันเลิศด้วยอานิสงส์ ๑๗ ประการ^{๑๕} นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงถ้ำที่ใช้เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ เช่น สุวรรณคูหา ถ้ำอาชันด้า เป็นต้น

^{๑๓} ถ้าตามความหมายนี้จำเพาะเจาะจงลงไปทีมนุชย์เป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งอาจก่อด้วยอิฐ หิน ไม้ หรือดิน ไม่ใช่ วัสดุหิน ดิน ทรายละเอียดในอุทัย บุญเย็น, “พระไตรปิฎก สำหรับผู้เริ่มศึกษา” พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โพธิเนตร, ๒๕๔๘), วิ.จุ.(บาลี) ๗/๒๐๐ -๒๐๓/๙๓.

^{๑๔} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๕๔/๘๙-๙๑.

^{๑๕} ทรายละเอียดใน อานิสงส์ ๑๗ ประการ ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๒/๘๕-๘๖.

๒.๑.๓ ความหมายตามทัศนะของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาปัจจุบัน

เสนาสนะตามที่ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาปัจจุบันได้อธิบายความหมายไว้มีอยู่ ๒ นัย คือ ความหมายตามตัวเสนาสนะแบบรูปธรรมและความหมายตามนัยทางนามธรรม ตามทัศนะของปราชญ์ ๓ ท่าน^{๑๖} ดังนี้

(๑) พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ความหมายของ เสนานะ ว่า หมายถึง อาคาร สถานที่ซึ่งเป็นที่พำนักอาศัยหรือเป็นที่ประกอบกิจกรรมพระสงฆ์ได้และหมายถึงสิ่งที่เป็นที่นั่ง ที่พึง ที่หมุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน เป็นต้น^{๑๗}

(๒) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) ได้ให้ความหมายไว้ ๒ นัยยะ คือในแง่ที่เป็นสมมุติบัญญัติที่เข้าใจกันแบบโลกๆ คือ เป็นชื่อเรียก เป็นสถานที่ๆ สามารถรับรู้ด้วยอายตนะ^{๑๘} ๕ สามารถจับต้องพิสูจน์ได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย อีกนัยยะหนึ่งคือ เป็นความหมายระดับโลกุตระธรรม ไม่ยึดติดกับบัญญัติ อยู่ในจิตตลอด ไม่ว่าจะหยุดพักอยู่ ณ แห่งใด นั่นคือ เสนาสนะแม่สถานศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในระดับอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัยของพระสงฆ์ไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ มหาวิทยาลัยของพระคณะสงฆ์ไทยทั้ง ๒ แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยก็จัดอยู่ใน เสนาสนะชนิดนี้ได้เหมือนกัน ซึ่งสามารถให้บริการการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรตลอดถึงประชาชนทั่วไป ดังปณิธานที่ว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” การศึกษาพุทธศาสตร์อย่างนี้ ทำให้ชาวพุทธเกิดการเรียนรู้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำให้มีจุดยืนของการจัดการศึกษาว่าจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย ๓ ส่วน คือ ประกอบด้วย ปริยัติธรรม คือการเล่าเรียนวิชาต่างๆ ในตำรา ปฏิบัติธรรมคือ การปฏิบัติฝึกฝนตน พัฒนาตัวบุคคลให้มีจิตใจสูงเหนือสัจธาตุญาณของสัตว์โลกทั่วๆ ไปอยู่เสมอ และปฏิเวธธรรม คือ เกิดผลจากการปฏิบัติเพื่อดับความอยากของมนุษย์ได้ครบถ้วน โดยมีการพัฒนาองค์กรและศาสตร์ต่างๆ ทั้งงานวิจัย ตำรา แบบเรียน งานวิจัย อีกมากมาย กล่าวคือเกิดเสนาสนะที่สำหรับศึกษาพุทธศาสตร์ระดับสูงของพระพุทธศาสนา

^{๑๖} พระมหาไพฑูลย์ วิบุโล, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

^{๑๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕๕.

^{๑๘} อายตนะ แปลว่า ที่เชื่อมต่อ, เครื่องติดต่อหมายถึง สิ่งที่เป็นสื่อสำหรับติดต่อกันทำให้เกิดความรู้สึกขึ้น แบ่งเป็น ๒ อย่างคือ อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก; อ้างใน วิ.อ. (ไทย) ๓/๒๔๓-๒๔๔/๑๖๕, สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๒๔๔/๓๕๕.

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของเสนาสนะว่า คือ ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร เครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ เช่น โต๊ะ ตั้ง เตียง เก้าอี้ แม้อันใดอันหนึ่ง หากเป็นที่อาศัยก็ชื่อว่า เสนาสนะ^{๑๙}

๒.๑.๔ สรุปความหมายของเสนาสนะ

เสนาสนะ หมายถึง เครื่องอันเป็นที่อาศัยอันควรแก่สมณะ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของนักบวชในพุทธศาสนา ง่ายต่อการเสาะแสวงหา เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีขนาดและวัตถุประสงค์ในการใช้งานที่แตกต่างกันไปตามลักษณะแห่งเสนาสนะนั้นๆ ซึ่งในงานวิจัยนี้ มุ่งชี้ชัดความหมายของเสนาสนะว่า หมายถึง ที่อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ของบุคคลรวมถึงพระภิกษุสงฆ์ สามเณร อันเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีขนาดใหญ่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

๒.๒ ประเภทของเสนาสนะ

โดยทั่วไป ตามความเข้าใจของบุคคลต่างๆ ในสังคม หรือแม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ส่วนมาก มักจะมีความเข้าใจ ว่าเสนาสนะมี ๒ ประเภท^{๒๐} คือ เสนาสนะป่า เสนาสนะบ้าน และได้มีการแบ่งพระภิกษุสงฆ์ออกเป็นอรัญญวาสี “ผู้อยู่ป่า” หรือ พระป่า อันหมายถึง พระภิกษุที่อยู่วัดในป่าและคามวาสีหรือพระบ้าน หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในวัดตามบ้านเมือง ตามที่อรรถกถาจารย์ในยุคหลังท่านได้แบ่งประเภทของเสนาสนะไว้ ดังกล่าวมานี้เป็นการแบ่งตามคัมภีร์ในยุคหลัง กล่าวคือ

๑) เสนาสนะชนิดที่ตั้งอยู่ไกลออกไปจากหมู่บ้านของประชาชนเกิน ๒๕ เส้นหรือ ๕๐๐ ชั่วลูกธนู (ตกลง) จัดเป็น เสนาสนะป่า

๒) เสนาสนะชนิดที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านกว่าเสนาสนะชนิดแรกนั้นจัดเป็น เสนาสนะบ้าน

แต่สำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นสมควรว่า ควรแบ่งเสนาสนะออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. เสนาสนะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ๒. เสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าการแบ่งประเภทของเสนาสนะแบบดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยและสะดวกในการจัดทำข้อมูล อีกประการหนึ่งคือ ข้อมูลข้างต้นตามที่อรรถกถาจารย์ท่านรจนาไว้คือ เสนาสนะป่าและเสนาสนะบ้านนั้น ไม่มีปรากฏในคำภีร์พระไตรปิฎก เป็นเพียงการอธิบายขยายความตามคำภีร์ในชั้น

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (ชำระ - เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), หน้า ๔๖๒.

^{๒๐} พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

อรรถกถา^{๒๑} ซึ่งเกิดขึ้นมาในสมัยหลังพุทธกาล เพราะหากพิจารณาตามเนื้อความแห่งพระไตรปิฎกจะพบว่า พระภิกษุสงฆ์ในยุคต้นพุทธกาลมักจะอาศัยเสนาสนะที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น พุ่มไม้ไผ่ โคนไม้ ถ้ำ (คิริคูหา)^{๒๒} ประการหนึ่ง และเสนาสนะที่มนุษย์ได้สร้างทิ้งร้างไว้ประการหนึ่ง แม้ว่าจะไม่ได้ใช้ประโยชน์ก็ตามทีเช่น เรือนว่าง รอมฟาง ศาลา เป็นต้น จนต่อมาภายหลังได้รับพุทธานุญาต จึงมีการสร้างเสนาสนะอย่างเป็นกิจจะลักษณะ และ ในพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยเอง ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่ได้มีการบัญญัติไว้แต่ประการใด เป็นเพียงแต่คตินิยมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้น^{๒๓}

๒.๒.๑ เสนาสนะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

ตามการนิยามความหมายของเสนาสนะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หมายเอา เครื่องอันเป็นที่อาศัยที่เกิดขึ้นโดยมิได้ผ่านการสรรค์สร้างโดยฝีมือมนุษย์หรือสัตว์ อันได้แก่ โคนไม้ ชอกหิน ถ้ำ พุ่มไม้ไผ่ ยกเว้นโพรงไม้ ค่าคบไม้^{๒๔} เป็นต้น จัดเป็นเสนาสนะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ^{๒๕} โดยปราศจากการครอบครองของสิ่งมีชีวิต เช่น เสือ หมี หมาป่า งู ฯลฯ ซึ่งพระภิกษุสงฆ์หรือนักบวชในพุทธศาสนาสามารถใช้เป็นเครื่องอาศัย โดยเริ่มมีการอาศัยเสนาสนะป่ามาตั้งแต่ต้นยุคเริ่มพระศาสนาเรื่อยมาสืบจนถึงยุคปัจจุบัน แม้ในบางพื้นที่หรือบางประเทศอาจจะมีข้อห้ามและข้อบัญญัติบางประการที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเสพเสนาสนะป่าของนักบวชต่างๆ รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ อันเนื่องมาจากเป็นเขตป่าสงวน เขตป่าอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งในบางพื้นที่มีการประกาศห้ามและขอความร่วมมือจากพระภิกษุสงฆ์ งดเว้นการจาริกธุดงค์ในพื้นที่ดังกล่าวอย่างประเทศไทยในยุคปัจจุบัน เป็นต้น เพื่อเป็น

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (ชำระ - เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), หน้า ๕๑๔ - ๕๑๕.

^{๒๒} คิริคูหา หมายถึง ถ้ำตามภูเขา หมายความว่า เป็นถ้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ, อ้างใน อุทัย บุญเย็น, **“พระไตรปิฎก สำหรับผู้เริ่มศึกษา”**, หน้า ๙๓.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , **พระกัปปา มีปัญหาอะไรกัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๗. อ้างใน [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.watnyanaves.net/th/book_detail [๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

^{๒๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตินฺทราภรณ์), **พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕๖.

^{๒๕} พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๓๕.

การป้องกันอันตรายจากไฟป่าประการหนึ่ง^{๒๖} เพื่อป้องกันการแอบอ้างเป็นพระภิกษุสงฆ์บุกรุกพื้นที่ป่าประการหนึ่งและเพื่อป้องกันการถูกสัตว์ป่าทำร้ายประการหนึ่ง^{๒๗} อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งประโยชน์อันจะพึงมีแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย

๒.๒.๒ เสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น

เสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นเป็นเครื่องอาศัยอันเกิดจากฝีมือมนุษย์ เสนาสนะบางอย่างเกิดขึ้นก่อนมีพระบรมพุทธานุญาตให้สร้างเช่น รอมฟาง เรือนร้าง ศาลา เป็นต้น เสนาสนะบางอย่างเกิดขึ้นภายหลังได้รับพุทธานุญาตให้สร้างขึ้น เช่น วิหาร เรือนไฟ เวจกุฎี เป็นต้น เสนาสนะที่สร้างขึ้นมานั้นได้ยึดแบบตามคติชุมชนดั้งเดิม และเผยแผ่อิทธิพลจนแพร่หลายในอินเดีย พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในพื้นที่นั้นๆ คือ ปูนปั้น อิฐ หิน ดินเหนียว ไม้ หญา และใบไม้ มาใช้เป็นวัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้าง เนื่องจากว่าวัสดุบางอย่างสามารถหาเสาะแสวงหาได้ง่าย ต่อการนำมาใช้ในการสร้างเสนาสนะ ซึ่งเสนาสนะทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่บุคคลในสังคมสรรค์สร้างขึ้นถวายเป็นความเคารพศรัทธาต่อพระรัตนตรัย^{๒๘} และได้มีการสืบทอดแนวคิดต่างๆ เหล่านี้ถ่ายทอดมาในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน วัดป่า หรือ เสนาสนะป่า ล้วนแล้วแต่เป็นเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือเข้าไปปรับปรุงทั้งสิ้น ส่วนที่เรียกกันติดปากว่าเป็นเสนาสนะป่าก็เป็นเพียงนามบัญญัติเท่านั้น ไม่ได้มีความหมายเหมือนดังในสมัยพุทธกาล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในกรณีของเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นหลัก ตามนิยามศัพท์เฉพาะ ทั้งนี้โดยหลักการแล้วการสร้างเสนาสนะในแต่ละยุคสมัยย่อมจะต้องอาศัยทุนทรัพย์ความรู้ทางการก่อสร้าง ความชำนาญ ประสบการณ์ รวมไปถึงความรู้ทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เสนาสนะที่สร้างขึ้นจึงจะมีความมั่นคงแข็งแรง มีความปลอดภัยและมีความงดงามทางศิลปะ สามารถตอบสนองในด้านต่างๆ ได้อย่างบริบูรณ์ ทั้งทางด้านการอุปโภคและบริโภค^{๒๙}

^{๒๖} นายดำรง พิเดช, กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, **ไทยรัฐออนไลน์** ๓ ก.พ. ๒๕๕๕. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content> [๗ มิถุนายน ๒๕๕๕].

^{๒๗} อ่างใน [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ch๗.com/amp/๑๖๓๓๔๖>. [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

^{๒๘} พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๒.

^{๒๙} การบริโภค มี ๔ อย่าง คือ **โดยบริโภค** (บริโภคอย่างขโมย) **อิมบริโภค** (บริโภคอย่างเห็น) **ทายัชชบริโภค** (บริโภคอย่างเป็นผู้รับมรดก) **สามิบริโภค** (บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ), วิสุทธิ. (ไทย) ๑ /๑/๘๙.

๒.๓ พระวินัยและข้อบัญญัติเกี่ยวกับเสนาสนะ

เป็นที่ทราบและเข้าใจกันดีแล้วว่าในการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ของพระพุทธเจ้านั้นจะต้องมีเหตุการณ์เกิดขึ้นก่อนเสมอ แล้วจึงจะมีการไต่สวนพิจารณาและบัญญัติสิกขาบท เช่นเดียวกับการบัญญัติสิกขาบทในส่วนที่เป็นเรื่องอันเกี่ยวข้องกับเสนาสนะ พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพุทธานุญาตและบัญญัติห้ามการกระทำอันไม่ควรเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากพอสมควร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงประโยชน์ และโทษในการกระทำต่างๆ อันเนื่องด้วยเสนาสนะว่าควรทำอย่างไร ตามนัยแห่งพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ในหมวดที่อยู่อาศัย (เสนาสนะชั้นธกะ) ได้กล่าวถึงเสนาสนะไว้ถึง ๑๗๕ เรื่อง แต่ปราชญ์บางท่านว่ามี ๑๐๐ เรื่อง^{๓๐}

เกี่ยวกับสิกขาบทว่าด้วยเรื่องของเสนาสนะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักเกณฑ์รวมถึงวิธีการต่างๆ ไว้หลายประการตามเหตุอันสมควรและปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้กระทำผิดหรือล่วงละเมิดเป็นอาบัติตามสมควรแก่ธรรมนั้นๆ ซึ่งจัดว่าค่อนข้างมากและแบ่งแยกย่อยได้อีกหลายส่วน หากจะนำมากล่าวแสดงไว้ทั้งหมด ผู้วิจัยเห็นว่าเนื้อหาบางส่วนบางตอนนั้นไม่มีเนื้อหาสาระที่ เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ฉะนั้นผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงเฉพาะพระวินัยที่เนื่องด้วยเสนาสนะโดยหมายถึงสิ่งปลูกสร้างที่เป็นถาวร วัตถุในพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหมวดๆ ดังจะได้กล่าวอธิบายต่อไป

๒.๓.๑ หมวดว่าด้วยการหาวัสดุในการก่อสร้าง

การสร้างเสนาสนะในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน มีความแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย และบริบททางสังคม ทั้งนี้ ในสมัยก่อน หากพระภิกษุปรารถนาเสนาสนะเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย โดยมากแล้วพระภิกษุนั้นต้องสร้างด้วยตนเอง เพราะไม่บ่อยครั้งนักที่จะมีเจ้าภาพสร้างถวาย ฉะนั้นจึงต้องเตรียมวัสดุให้ได้พอสมควรแล้วจึงค่อยลงมือทำการก่อสร้างเสนาสนะนั้น อนึ่งการได้มาซึ่งวัสดุสำหรับการสร้างเสนาสนะ โดยส่วนมากพระภิกษุสงฆ์จะเที่ยวแสวงหาเอาเองด้วยการขอจากชาวบ้านในชุมชนเมืองหรือบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงโดยรอบ แต่เมื่อจำนวนของพระภิกษุสงฆ์มีมากขึ้นทำให้เกิดความต้องการวัสดุที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับในขณะนั้นยังไม่มีกำหนดขอบเขตและขนาดของเสนาสนะที่ชัดเจน เป็นเหตุให้พระภิกษุสงฆ์สร้างเสนาสนะขนาดใหญ่เกินความจำเป็นและเที่ยวขอวัสดุจากชาวบ้านจนเกินควร ทำให้ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่าย รำคาญ หวาดกลัวที่จะต้องพบเจอ แม้เห็นในที่ไกลก็ต้องพากันหลีกหนี จนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ดังความว่า

^{๓๐} พระเถียง ปั่นแห่งเพชร, “การบริโภคปัจจัย ๔ ของพระภิกษุสงฆ์ : กรณีศึกษาทางจริยธรรม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๕๗.

“...พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีสร้างกุฏิด้วย เครื่องอุปกรณ์ที่ขอมาเอง ไม่มีเจ้าของสร้างให้สร้างเป็นของส่วนตัว ไม่จำกัดขนาด กุฏิสร้างไม่เสร็จ เป็นผู้มากไปด้วยการขอ มากไปด้วยการออกปากขอ ด้วยกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงให้คนงาน อุปกรณ์ก่อสร้างสำเร็จรูป โค เกวียน มีด ขวาน ฝึ้ง จอบ สิว เถววัลย์ หน้ำแฝก ไม้ไผ่ หน้ำมุงกระต่าย หน้ำสามัญ ดินเหนียวแก่เรา พวกชาวบ้านถูกรบกวนด้วยการขอ ด้วยการออกปากขอ พบเห็นภิกษุทั้งหลายต่างพากันหวาดสะดุ้งบ้าง หลบหนีไปที่อื่นบ้าง เดินเลี่ยงไปทางอื่นบ้าง เมินหน้าหนีบ้าง ปิดประตูบ้านบ้าง พบเห็นแม่โคเข้าก็วิ่งหนีเพราะเข้าใจว่าเป็นภิกษุบ้าง”^{๓๑}

นอกจากนี้ยังมีเรื่องการอ้างเอาบุคคลผู้มีอิทธิพลหรืออำนาจทางการเมืองการปกครอง ว่าเป็นผู้อนุญาตให้นำวัสดุไปใช้ ดังตัวอย่างของพระธนิยบุตรที่อ้างว่าพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายไม้ทั้งมวลแก่สงฆ์ จึงเอาไม้ของหลวงไปใช้เพื่อสร้างเสนาสนะ^{๓๒} ดังนั้นการขอวัสดุอุปกรณ์ของพระภิกษุสงฆ์จึงควรรู้จักประมาณ ในการขอเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ทั้งนี้ในยุคปัจจุบันการขอวัสดุของพระภิกษุมีนัยยะที่แตกต่างออกไปจากครั้งพุทธกาล การเอ่ยขอวัสดุอุปกรณ์มีความแตกต่างกันในบางประการ ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท กล่าวคือ ขอวัสดุอุปกรณ์ ขอเจ้าภาพสร้าง ที่ต่างกันไปคือเรื่องของแรงงาน เพราะในสังคมเมืองที่มีค่าครองชีพสูง คนส่วนมากจึงมุ่งทำงาน ในส่วนของชนบทยังคงมีการบริจาคแรงงาน อันเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างวัดกับชุมชน

๒.๓.๒ หมวดว่าด้วยการสร้าง

เมื่อพระภิกษุสงฆ์เตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ได้มากพอสำหรับที่จะใช้ในการสร้างกุฏิแล้วจะต้องมีการดำเนินการต่างๆ ให้พร้อมสำหรับการก่อสร้างเสนาสนะนั้นๆ ตั้งแต่การจัดหาสถานที่ เตรียมพื้นที่ ทั้งนี้การเตรียมพื้นที่นั้นจะต้องไม่พรากรุกตคาม^{๓๓} ดังตัวอย่างจากพระภิกษุชาวเมืองอาฬวี^{๓๔} และต้องให้สงฆ์มาแสดงที่ให้ก่อน จึงจะสามารถสร้างได้ ดังปรากฏในพระวินัยว่า

“ภิกษุใดจะให้สร้างกุฏิอันหาเจ้าของมิได้ เฉพาะตนเอง ด้วยอาการขอเอาเอง^{๓๕} พึงสร้างให้ได้ประมาณ ประมาณในการสร้างกุฏินั้นดังนี้ โดยยาว ๑๒ คืบโดยกว้างในร่วมใน ๗ คืบ ด้วย

^{๓๑} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๔๓/๓๗๘.

^{๓๒} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๘๖ – ๘๘/๗๕ – ๗๘.

^{๓๓} รุกตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ พืชเกิดจากเหง้า, พืชเกิดจากลำต้น, พืชเกิดจากตา, พืชเกิดจากยอด, พืชเกิดจากเมล็ด, ทรายละเอียดใน. วิ.มหา.(ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘ – ๒๗๙.

^{๓๔} ทรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

^{๓๕} การขอเอาเอง คือ การขอคนบ้าง ขอมีดบ้าง,ขอจอบ,เสียบ,สิ่ว บ้าง เถววัลย์บ้าง ไม้ไผ่ หน้ำสำหรับมุงหลังคาบ้าง ดินเหนียวบ้าง ขออุปกรณ์ก่อสร้างสำเร็จรูปบ้าง, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๔๙/๓๘๔.

คืบสุคต^{๓๖} พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่^{๓๗} ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมี
 ขานรอบ หากภิกษุสร้างกุฏิด้วยอาการขอเอาเอง ในที่อันไม่มีผู้จองไว้ ในที่มีมีอันตราย^{๓๘} อัน
 หาขานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่หรือสร้างให้ล่วงประมาณเป็น
 สังฆาติเสส”^{๓๙}

จากพุทธบัญญัติเบื้องต้นดังกล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้สร้างกุฏิมีเนื้อที่
 กำหนดความยาว ๑๒ คืบพระสุคต และกว้าง ๗ คืบพระสุคต คือ ประมาณ ๓.๐๐ เมตร x ๑.๗๕
 เมตร^{๔๐} หากมีผู้ประสงค์จะสร้างถวายก็อนุญาตให้สร้างได้กว้างยาวไม่เกิน ๓ โยชน์^{๔๑} ตามมาตราส่วน
 ปัจจุบัน จำเพาะเจาะจงไปที่กุฏิเท่านั้นที่มีการกำหนดขนาด ส่วนในเสนาสนะอื่นๆ เช่น วิหาร ศาลา
 ปราสาท มิได้มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ยกเว้นอุโบสถที่มีการกำหนดให้มีขนาดไว้เป็นเบื้องต้นใน
 การสร้าง อนึ่งมีการปรับอบัติแก่ภิกษุที่สร้างไม่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติในแต่ละกรณีตามสมควรแก่
 ธรรม^{๔๒} ต่อมาในภายหลังจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมอีกเพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจาก
 เสนาสนะ เช่น การสร้างกุฏิดินเผาและการเอาไม้ของหลวงไปใช้ของพระธัญญบุตร^{๔๓}
 มีการอนุญาตบานประตู^{๔๔} อนุญาตสีทาวีหาร^{๔๕} อนุญาตวาดภาพผาผนัง^{๔๖} เป็นต้น ทั้งนี้สมัยพุทธกาล
 ยังมีพระเถระที่ได้รับการสมมติจากสงฆ์ เพื่อรับผิดชอบในหน้าที่กำกับดูแลควบคุมการสร้างเสนาสนะ

^{๓๖} มาตรฐานวัดขนาดสิ่งของในครั้งพุทธกาล ๑ คืบพระสุคต เท่ากับ ๓ คืบของคนสันฐานปานกลาง ; อ้าง
 ใน วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๔๘/๓๘๓. ปัจจุบันเทียบขนาดว่า เท่ากับ ๓ x ๑.๗๕ เมตร ดังนั้น ๑ คืบ พระสุคต เท่ากับ
 ๐.๒๕ เซนติเมตร ดูรายละเอียดใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมเพื่อ
 การศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**, (วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๐.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๖๗ - ๓๗๒/๔๐๓ - ๔๐๗.

^{๓๘} ที่มีอันตราย คือ ที่ๆ เป็นที่อยู่ของแมลง เช่น มด ปลวก เป็นที่อยู่ของสัตว์เดรัจฉาน เช่น งู หนู เสือ
 หมี ฯลฯ; ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๕๓/๓๘๖; วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๗๑/๔๐๕.

^{๓๙} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๔๘/๓๘๓.

^{๔๐} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๔๒-๓๔๘/๓๗๘-๓๘๓.

^{๔๑} ๑ โยชน์เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร โดยถือมาตรฐานวัดแบบโบราณ ๒ คืบ = ๑ ศอก (๐.๕ เมตร), ๔ ศอก =
 ๑ วา (๒ เมตร), ๒๐ วา = ๑ เส้น (๔๐ เมตร), ๔๐๐ เส้น = ๑ โยชน์ (๑,๖๐๐ เมตร). อ้างใน. **พระราชบัญญัติ
 มาตราชั่ง ตวง วัด พระพุทธศักราช ๒๔๖๖**. ราชกิจจานุเบกษา ๔๐; ๒๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๖. หน้า ๑๘๓ -๒๑๘.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๔๙ - ๓๖๔/๓๘๔ - ๔๐๑.

^{๔๓} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๘๔ - ๘๕/๗๔ - ๗๕.

^{๔๔} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๙๖/๙๒.

^{๔๕} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๙๘/๑๐๐.

^{๔๖} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๙๙/๑๐๒.

เรียกว่าการให้นวักรรม^{๔๗} เช่น พระมหาโมคคัลลานะเถระ เรียกว่าพระภิกษุผู้ทำหน้าที่นี้ว่า **นวกัมมัญญา**^{๔๘} หากเป็นยุคปัจจุบันอาจหมายถึง วิศวกรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ การก่อสร้าง การวางระบบ และดูแลสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อคอยกำกับดูแลและจัดการเสนาสนะ ให้เป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย และมีความปลอดภัยในการก่อสร้าง มีความปลอดภัยในการอยู่อาศัยและเกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ส่งผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมรวมไปถึงบุคคลในชุมชน

๒.๓.๓ หมวดว่าด้วยการใช้สอยและการดูแลรักษา

ในเรื่องที่ว่าด้วยการใช้สอยเสนาสนะ ตลอดจนถึงการดูแลรักษาเสนาสนะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่ต้องร่วมมือกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับบุคคลในสังคม เพราะเสนาสนะบางอย่างเป็นสิ่งเอื้อประโยชน์เฉพาะสงฆ์ เช่น กุฏิ อุโบสถ บางส่วนก็เอื้อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เช่น วิหาร ศาลา ตามบัญญัติของพระวินัยเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์และความเหมาะสมของพื้นที่ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้งาน ทรงอนุญาตให้มีการปรับปรุงเสนาสนะ เช่น อนุญาตให้ยกพื้นวิหารขึ้นเพื่อแก้ไขเรื่องน้ำท่วม เรื่องการทำราวแขวนจีวร การทำผ้าเพดาน การทำท่อระบายน้ำ การฉาบฝาผนัง การฉาบหลังคาและการทำรั้วล้อม^{๔๙} เป็นต้น

นอกจากมีพุทธบัญญัติอนุญาตในการดูแล ปรับปรุงและต่อเติมเสนาสนะแล้วยังมีการบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมในเสนาสนะชั้นธกะ จุฬวรรค ภาค ๒ ห้ามกระทำการบางประการในเสนาสนะและปรับอาบัติแก่ผู้ละเมิด เช่น การฉาบหลังคาหนาเกินไปจนทำให้เสนาสนะพัง การบ้วนน้ำลายลงบนเสนาสนะ การสวมรองเท้าเหยียบเสนาสนะ การกีดกันเสนาสนะ เป็นต้น จนเป็นเหตุให้มีการสมมติภิกษุเพื่อทำหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะแก่พระภิกษุสงฆ์ที่มาจากที่ต่างๆ เพื่อความสะดวกในการใช้สอยและเพื่อป้องกันการกีดกันเสนาสนะกันเรียกว่า **เสนาสนบัญญัติปากะ**^{๕๐} เพื่อคอยดูแลเสนาสนะนั้นๆ เพราะหากขาดการดูแลรักษาแล้ว เสนาสนะทั้งหลายย่อมเกิดการชำรุดเสียหายทั้งจากมนุษย์และสัตว์ รวมไปถึงจากภัยธรรมชาติต่างๆ รวมถึงความเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา จึงเป็นการสมควรที่จะมีผู้ทำหน้าที่ดูแลเสนาสนะด้วย ซึ่งในสมัยพระพุทธกาลนั้นพระภิกษุที่ได้รับการอุปโลกน์หรือสมมติตนเป็นผู้บริหารจัดการด้านจัดเสนาสนะและแจกภัตจากคณะสงฆ์คือ พระทัฬพ

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๐/๑๒๑.

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), หน้า ๑๕๖.

^{๔๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๐ - ๓๐๓/๑๐๓ - ๑๑๐.

^{๕๐} เสนาสนบัญญัติปากะ หมายถึง ภิกษุผู้ได้รับสมมติ คือ แต่งตั้งจากสงฆ์ ให้เป็นผู้มีหน้าที่จัดแจงแต่งตั้งดูแลความเรียบร้อยแห่งเสนาสนะ สำหรับภิกษุทั้งหลายจะได้เข้าพักอาศัย; วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๘/๓๒๔ - ๓๔๑.

มัลบุตร^{๕๑} ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะหรือผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านการจัดการเสนาสนะ อันประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ อคติ^{๕๒}

นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติถึงข้อปฏิบัติในการใช้เสนาสนะเพื่อไม่ให้เกิดปัญหากับทั้งภิกษุผู้ดูแลและภิกษุผู้ใช้เสนาสนะนั้น^{๕๓} อนุญาตให้มีคนทำงานในวัด^{๕๔} เพื่อให้การอุปฐากพระภิกษุสงฆ์ในการดูแลอารามและเสนาสนะต่างๆ เพราะกิจบางอย่างไม่เอื้อเพื่อต่อพระภิกษุสงฆ์ แต่ฆราวาสนั้นสามารถทำได้

๒.๓.๔ ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสนาสนะ

ในการที่จะสร้างเสนาสนะเพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ข้อสำคัญประการหนึ่ง คือ ควรพิจารณาถึงองค์ประกอบรอบด้านให้รัดกุม เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาเพราะในสมัยพุทธกาลหรือในอดีตกาลกับสังคมยุคปัจจุบันนั้น มีความแตกต่างในหลายประการ อาทิเช่น วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ กฎของการอยู่ร่วมกันในสังคม (Law) หรือตัวบทกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในประเทศไทยมีบทบัญญัติหรือข้อกฎหมายอยู่หลายฉบับมีการบังคับใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ บางฉบับมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเสนาสนะในทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔, พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, พระราชบัญญัติควบคุมอาคารของกรมโยธาธิการและผังเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒, รวมไปถึงพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย พ.ศ. ๒๕๐๕ ทั้งนี้การบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติต่างๆ นั้น มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ

การสร้างเสนาสนะในครั้งอดีต หากผู้ปกครองบ้านเมืองเห็นชอบ คณะสงฆ์เห็นด้วยและไม่ขัดกับพระธรรมวินัย การสร้างเสนาสนะก็สามารถลงมือสร้างได้ แต่ในสังคมปัจจุบันแม้ผู้ปกครองบ้านเมืองเห็นชอบ คณะสงฆ์เห็นด้วยและไม่ขัดกับพระธรรมวินัย แต่หากขัดกับข้อกฎหมายก็ไม่สามารถที่จะสร้างได้ หรือที่สร้างไปแล้วจะต้องมีการรื้อถอน ดังตัวอย่างวัดและสำนักสงฆ์หลายๆ แห่งที่กลายเป็นข่าวโด่งดังในหน้าหนังสือพิมพ์และตามสื่อโซเชียลต่างๆ ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งผู้วิจัยมองว่า ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดของข้อกฎหมาย และ

^{๕๑} วิ.จุ.(ไทย) ๖/๑๙๑/๓๐๑ - ๓๐๒.

^{๕๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๙๖; อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

^{๕๓} ฎรายละเอียดใน วิ.จุ.(ไทย) ๗/๓๕๖ - ๓๖๓/๒๒๓ - ๒๓๑ .

^{๕๔} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๖๑๙/๑๔๐.

อีกประการหนึ่ง คือ การอาศัยความเลื่อมใสศรัทธาในปฏิปทาของผู้มีอำนาจ ข้าราชการหรือผู้มีอิทธิพล ที่มีต่อครูบาอาจารย์บางรูปบางองค์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการก่อสร้างหรือบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะต่างๆ ซึ่งในบางกรณีนั้นขัดกับหลักและวิธีการทางนิติบัญญัติ เช่น การสร้างเสนาสนะโดยไม่ได้รับอนุญาตในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ การบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานโดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้เกิดการฟ้องร้อง รื้อถอน เสนาสนะในภายหลัง ทำให้เกิดผลกระทบเป็นวงกว้างต่อสังคม ทั้งในเรื่องงบประมาณที่เสียไป กำลังศรัทธาของชาวบ้านที่เสียไปรวมถึงภาพลักษณ์ที่สะท้อนออกมาสู่สังคม ทั้งหน่วยงานของรัฐรวมถึงศาสนสถานนั้นๆ ด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอหยิบยกเอาพระราชบัญญัติและข้อกฎหมายต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเสนาสนะมาชี้แจงอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันและนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

๒.๓.๕ พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕, พ.ศ. ๒๕๓๒ มีเนื้อหากฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ ความหมายและการแบ่งประเภทของวัด, ระเบียบและขั้นตอนดำเนินการ, ขั้นตอนของการสร้างวัด, การตั้งวัด, การรวมวัด, การย้ายวัด, การยุบวัด, และการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามระเบียบวิธีที่กำหนดโดยเขียนไว้อย่างละเอียด ออกตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พ.ศ. ๒๕๓๒^{๕๕}

ส่วนในของเรื่องระเบียบการสร้างวัดตามกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน จะเห็นว่า มีปัญหาในส่วนของขั้นตอนการปฏิบัติมากพอสมควร จึงทำให้เกิดความล่าช้าในการทำงาน แต่ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความถูกต้องและเป็นไปตามกระบวนการทางนิติบัญญัติ จึงมีการกำหนดให้ถือปฏิบัติตามกฎหมายของทางราชการและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) ซึ่งการสร้างวัดหรือเสนาสนะในระเบียบปัจจุบันนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากทางคณะสงฆ์ก่อน โดยต้องขออนุญาตและผ่านการพิจารณาเห็นชอบของเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ตามลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าการสร้างเสนาสนะต่างๆ ไม่ได้เป็นไปเพราะเจ้าอาวาสเห็นชอบเท่านั้น คณะสงฆ์จะต้องเห็นชอบด้วย จึงจะสามารถสร้างได้ ดังมีการขอมติจากมหาเถรสมาคมเป็นต้น

ทั้งนี้ จากการศึกษาข้อกฎหมายที่มีผลบังคับใช้และมีส่วนเกี่ยวข้องกับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เป็นถาวรวัตถุทางศาสนา ซึ่งในปัจจุบันนี้ยังไม่มีกฎหมายที่มีผลบังคับใช้โดยเฉพาะ แม้จะมีการ

^{๕๕} อรุณ ศิริจิณสุรณ, การบริหารจัดการออกแบบและพัฒนาสถาบันศาสนา, วารสารวิชาการ ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปี ๓ ฉบับที่ ๑, (เมษายน - กันยายน) ๒๕๕๕; [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.arch.nu.ac.th>. [๘ เมษายน ๒๕๕๙].

ให้อำนาจกฎหมายที่ออกตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ ถึงกระนั้นพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ.๒๕๔๕ ให้โอนความรับผิดชอบในส่วนของการศาสนาเดิม เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธมณฑล แยกออกมาเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและต้องขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี ในส่วนของการศาสนาเดิมรับผิดชอบดูแลในส่วนของการศาสนาอื่นๆ นอกเหนือจากพระพุทธศาสนา

ส่วนพระราชกฤษฎีกานั้น ให้โอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการโดยให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ ทั้งนี้เนื้อหาของกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้โอนกิจการ, อำนาจหน้าที่, ทรัพย์สิน, งบประมาณ, หัก, สิทธิ, ภาระผูกพัน, ข้าราชการ, ลูกจ้าง, และอัตรากำลังของกระทรวงศึกษาธิการ, เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับส่วนราชการดังกล่าวมาเป็นของสำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงวัฒนธรรม

๒.๓.๖ พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสนาสนะ

ปัจจุบันการสร้างเสนาสนะนั้น ได้รับการยกเว้นและผ่อนผันจากการควบคุมตามกฎหมาย คือ ไม่ต้องมีการขออนุญาตก่อสร้าง โดยเนื้อหากฎหมายตามกฎหมายกระทรวงฉบับที่ ๙ ข้อ ๑ (๔) ออกตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ ให้อำนาจรัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวง ยกเว้นผ่อนผัน กำหนดเงื่อนไข ในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้^{๕๖} ทั้งนี้ในปัจจุบันก็ยังไม่มีการออกกฎหมายมาใช้ควบคุมอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างของทางศาสนา โดยขั้นตอนในปัจจุบันนี้เป็นเพียงการส่งแบบเพื่อแจ้งให้ทราบเท่านั้น จึงอาจทำให้เกิดช่องว่างและเกิดปัญหาขึ้นได้ในกระบวนการออกแบบและการก่อสร้าง^{๕๗} นอกจากนี้ การสร้างเสนาสนะยังต้องพิจารณาความถูกต้องและความเป็นไปได้ในการจัดสร้างด้วย ทั้งนี้เนื่องจากในบางพื้นที่ เป็นที่อันกฎหมายให้ความคุ้มครอง เช่น พื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๓๒ มาตรา ๔๓ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำและระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติรวมถึงพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ มาตรา ๑๖^{๕๘} ซึ่งเป็นการป้องกันมิให้บุคคลใดเข้าไปยึดครองที่ดินก่อสร้าง แผ้วถางหรือนำผลผลิตจากพืชและจากสัตว์ออกจากพื้นที่ ซึ่งมีการบทลงโทษตามมาตรา

^{๕๖} นันทพร พุ่มมณี, แนวทางการบริหารจัดการโครงการออกแบบและก่อสร้างในวัดพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๕๗} อรุณ ศิริจานุสรณ์, การบริหารจัดการออกแบบและพัฒนาสถาบันศาสนา, บทความ, วารสารวิชาการ ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, [๘ เมษายน ๒๕๕๙].

^{๕๘} พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dnp.go.th/park/Law &Rule /Law-park.htm> [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

๒๔ – ๒๙^{๕๙} ซึ่งนับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.๒๕๕๙ เป็นต้นมา จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีวัดและสำนักสงฆ์บุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติจำนวนหลายแห่งดังที่เป็นข่าวปรากฏตามสื่อต่างๆ ตลอดจนจนถึงการเข้าไปบุกรุกและยึดครองพื้นที่อันเป็นที่สาธารณะประโยชน์^{๖๐} ซึ่งเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๑๑) พ.ศ. ๒๕๕๑ มาตรา ๑๒๒ (๒) อีกด้วย ทำให้วัดและสำนักสงฆ์หลายแห่งถูกรื้อถอน เนื่องจากกระทำการสร้างเสนาสนะ อันขัดกับข้อกฎหมาย

๒.๔ ความสอดคล้องของกฎหมายกับพระวินัยในเรื่องเสนาสนะ

จากระเบียบตามบทบัญญัติทางกฎหมายของพระราชบัญญัติและกฎีกา ที่มีผลเกี่ยวข้องกับวัดและสำนักสงฆ์ในเรื่องของการสร้างเสนาสนะ การซ่อมบำรุง การบูรณปฏิสังขรณ์ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ต่างๆ รวมถึงการควบคุมอาคารและควบคุมมลพิษจากการสร้างเสนาสนะ กรณีดังกล่าวมานี้มีทั้งความไม่เหมาะสมและบางกรณีมีความเหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบในการพิจารณา ดังเช่น กรณีการให้อำนาจแก่เจ้าอาวาส ว่าเป็นพนักงานของรัฐ ทำให้รัฐสามารถใช้กฎหมายบังคับเจ้าอาวาสได้ การยกให้วัดเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ทำให้เกิดการกีดกันเสนาสนะ ซึ่งเสนาสนะบางอย่างเป็นของสงฆ์ มิได้เจาะจงให้สงฆ์รูปใดรูปหนึ่งผูกขาดการครอบครอง มอบให้สงฆ์อันมาจากทิศทั้ง ๔ ซึ่งผิดกับบัญญัติทางพระวินัย เป็นต้น ส่วนที่มีความเหมาะสมทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมกิจของพระศาสนาให้มีความมั่นคง ป้องกันการให้ร้าย มุ่งร้าย หรือแสวงหาผลประโยชน์ในลักษณะต่างๆ เช่น การเช่าที่วัดเพื่อประกอบกิจการต่างๆ เป็นต้น อันเป็นเหตุให้วัดอาราม หรือสำนักสงฆ์ ได้รับผลกระทบจากการกระทำดังกล่าว จากการบังคับใช้กฎหมายประการหนึ่ง ยังเอื้อต่อการประกอบกิจการต่างๆ ของพระภิกษุสงฆ์ โดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย ดังปรากฏในสังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๑๓ กุลทุสสิกขาบทวรรณนา ความว่า

อาวาสของภิกษุเหล่านี้มีอยู่ เหตุนี้ ภิกษุเหล่านี้ ชื่อว่า อาวาสิกะ (เจ้าอาวาส) วิหารท่านเรียกว่า อาวาส วิหารนั้นเกี่ยวเนื่องแก่ภิกษุเหล่าใด โดยความเป็นผู้ดำเนินหน้าที่มีการก่อสร้างสิ่ง

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๐} ที่สาธารณะประโยชน์ หมายถึง ที่ดินที่ทางราชการได้จัดให้หรือสงวนไว้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามสภาพแห่งพื้นที่นั้น หรือที่ดินที่ประชาชนได้ใช้หรือเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อนไม่ว่าปัจจุบันจะยังใช้อยู่หรือเลิกใช้แล้วก็ตาม เช่น ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าฝั่มและเผาศพ ห้วย หนอง ที่ชายตลิ่ง ทางหลวงทะเลสาบ เป็นต้น ตามกฎหมายถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันผู้ใดจะเข้ายึดถือครอบครองเพื่อประโยชน์แต่เฉพาะตนนั้นไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ตามที่ระเบียบและกฎหมายกำหนดไว้หากฝ่าฝืนจะมีความผิดและได้รับโทษตามกฎหมายที่ดินหรือกฎหมายอื่นที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ. อ้างใน สำนักงานที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.chiangmai-dol.com/land-public.php> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙].

ใหม่ๆ และการซ่อมแซมของเก่าเป็นต้น, ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่า อาวาสิกะ (เจ้าอาวาส) แต่ภิกษุเหล่าใด เพียงแต่อยู่ในวิหารอย่างเดียว, ภิกษุเหล่านั้น ท่านเรียกว่า เนวาสิกะ (เจ้าถิ่น)^{๖๑}

ในสถานภาพทางสังคมยุคปัจจุบัน มีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่สำคัญคิดว่า การสร้างวัด สร้างเสนาสนะต่างๆ นั้นไม่ใช่กิจของพระภิกษุสงฆ์เป็นกิจหน้าที่ของคฤหัสถ์ ซึ่งหากพิจารณาตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๓๗ ได้บัญญัติบทบาทและหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ว่า

- (๑) บำรุงรักษา จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- (๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด นั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- (๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- (๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

อาศัยความตามมาตรา ๓๗ (๑) คำว่า “บำรุงรักษา” หมายถึง การระวังกิจการเพื่อให้คงอยู่ รักษาให้อยู่ในสภาพดี ทำให้เจริญงอกงาม ดังนั้นในการบำรุงรักษานอกจากจะต้องดูแลรักษาวัด สิ่งก่อสร้างหรือเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดไม่ว่าจะเป็นเสนาสนะใดๆ ก็ตาม เช่น วิหาร ศาลา โบสถ์ กุฏิ โรงครัว ห้องน้ำ ฯลฯ ให้อยู่ในสภาพดีพร้อมใช้งานได้ทุกเมื่อแล้ว ก็ยังต้องมีการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชม มาท่องเที่ยวหรือมาทำบุญในอาวาส นั้นๆ เช่น การทำถนนสำหรับผู้นั่งวีลแชร์ ผู้สูงอายุ ทำที่จอดรถสำหรับผู้พิการ การปรับปรุงห้องน้ำให้สามารถใช้ได้โดยสะดวก เป็นต้น

ดังที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสซึ่งบัญญัติไว้ในกฎหมายปัจจุบัน เพราะตามกฎหมายแล้วเจ้าอาวาสถือเป็นพนักงานของรัฐ^{๖๒} ซึ่งการสร้างเสนาสนะ รวมถึงการดูแลเสนาสนะ เป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาสซึ่งสอดคล้องกับพระไตรปิฎก สำหรับหน้าที่ของพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสซึ่งต้องปฏิบัติตามพระวินัย ดังนั้นผู้ที่ป็นเจ้าอาวาสจึงควรต้องมีการบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซมเสนาสนะที่ทรุดโทรมให้อยู่ในสภาพดีดูแลเสนาสนะต่างๆ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการติเตียนจากบุคคลทั้งหลายรวมถึงการก่อสร้าง อันเป็นการสร้างเพื่อประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์และชนทั้งหลายก็ ถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้และสมควรกระทำ แต่ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะต้องไม่ขัดกับข้อบัญญัติทางพระวินัยรวมถึงบทบัญญัติในข้อกฎหมายอื่นๆ ด้วย เช่น ไม่เรียไร ไม่รูกล้าที่สาธารณะหรือที่ป่าสงวน เป็นต้น

^{๖๑} วิ.มท.(ไทย) ๑/๖๓๐ /๖๓๐.

^{๖๒} พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๕.

การสร้างเสนาสนะต้องขออนุญาตให้ถูกต้อง ตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ และกฎหมายบ้านเมืองเสียก่อน ดังที่ผู้วิจัยได้ยกมาอธิบายแล้วในข้างต้น ส่วนการใช้สอยเสนาสนะของพระภิกษุสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติตามบัญญัติทางพระวินัย เพื่อฝึกตนให้บริโศกเสนาสนะอย่างเกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การใช้สอยหรือใช้ประโยชน์ย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้และการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้าใจในตนและตระหนักถึงคุณค่าต่างๆ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการบริโภคปัจจัย ๔ นี้ไว้โดยนัย ๓ ลักษณะ คือ ๑. ก่อนบริโภค ๒. ขณะบริโภค ๓. หลังบริโภค เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติแก่ผู้บริโภคให้ระลึกถึงประโยชน์ของปัจจัย ๔ ซึ่งผู้วิจัยขอยกมาในส่วนของบทพิจารณาเสนาสนะเพื่อพิจารณาเสนาสนะ ก่อนจะบริโภคและขณะบริโภค ว่า

ปฏิสขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ, เราย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงบริโภคเสนาสนะ ยาวเทว สัตตสส ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ยาวเทว อุตฺตฺริสฺสยวินฺทณํ ปฏิสฺสลา นารามตฺถํ, เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันจะพึงมีจากดินฟ้าอากาศและเพื่อความเป็นผู้ยินดีอยู่ได้ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนาและบทพิจารณาหลังจากบริโภคเสนาสนะแล้วว่า

อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ยํ เสนาสนํ ปริภุตํ, เสนาสนะใด อันเราใช้สอยแล้ว ไม่ทันพิจารณาในวันนี้ ตํ ยาวเว สัตตสส ปฏิฆาตาย เสนาสนะนั้น เราใช้สอยแล้ว เพียงเพื่อบำบัดความหนาว อุณหสส ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดความร้อน ทสมฺกสฺวาตตปฺปสิริสฺสพสมฺพสฺสานํ ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจาก เหลือบ ยุง แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ยาวเทว อุตฺตฺริสฺสยวินฺทณํ ปฏิสฺสลา นารามตฺถํ, เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันจะพึงมีจากดินฟ้าอากาศและเพื่อความเป็นผู้ยินดีอยู่ได้ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนา^{๖๓} ซึ่งเป็นเครื่องเตือนสติและชี้ให้เห็นการบริหารจัดการที่พิกอาศัยของบุคคล รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ด้วย โดยบริโภคเสนาสนะอย่างเห็นคุณค่าและเข้าใจวิถีในการดำเนินชีวิตได้อย่างเพียงพอเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ไม่บริโภคเพราะค้นหาเป็นการสอนให้รู้จักวางรากฐานของการใช้สอยเสนาสนะ มองเห็นคุณค่าของสิ่งอุปโภคและบริโภคเรียกว่าฝึกให้เป็นผู้ไม่โลภมากในเสนาสนะ ไม่หวงแหนและอาลัยอาวรณ์ในเสนาสนะทั้งหลายทั้งปวง พร้อมทั้งสอนให้พิจารณาทั้งก่อนบริโภคขณะบริโภค และหลังบริโภคเสร็จทุกครั้ง^{๖๔}

^{๖๓} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **คู่มืออุบาสกอุบาสิกา บทสวดมนต์แปล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงเทียน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓ - ๒๗.

^{๖๔} พระมหาเกรียงไกร กิตติเมธี, “พุทธจริยศาสตร์กับการบริโภคปัจจัย ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นทัศนคติหรือมุมมองทางพุทธจริยศาสตร์ ที่มีต่อการใช้ประโยชน์จากเสนาสนะ ทั้งนี้ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไป โดยหลักการแล้วการสร้างเสนาสนะควรคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน ต้องพิจารณาหรือกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเสียก่อนว่า จะสร้างขนาดใด ตรงไหน มีแบบแปลนแผนผังอย่างไร มีทุนทรัพย์อยู่แล้วเท่าไร จะต้องหาอีกเท่าไรจะได้จากแหล่งไหนบ้าง การกำหนดระยะเวลาในการก่อสร้างว่านานประมาณเท่าไรและที่สำคัญคือต้องคำนึงว่าเมื่อสร้างเสร็จแล้วจะใช้ประโยชน์คุ้มค่าหรือไม่ เป็นสิ่งแรกที่ควรพิจารณา ประการต่อมาคือ สภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชน โดยเสนาสนะนั้นต้องไม่ขัดต่อศิลปะดั้งเดิมของชุมชนและประการสุดท้าย คือ ต้องไม่ขัดต่อพระวินัยและกฎหมายบ้านเมือง

ทั้งหมดทั้งมวลที่กล่าวมานี้ จะต้องมีการศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะกิจหน้าที่สำคัญของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยตรง คือ ศึกษาพระธรรม อบรมเจริญปัญญา น้อมประพฤติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ละเว้นในสิ่งที่ผิด เจ้าอาวาสตลอดจนถึงพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใดก็ตาม สมควรจะต้องประพฤติตามพระธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ซึ่งเสนาสนะ เช่น กุฏิ วิหาร เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ที่สร้างไว้ในวัด สร้างขึ้นเพื่อเป็นของสาธารณสมบัติตามกฎหมาย ผู้ใดจะถือกรรมสิทธิ์เป็นของตนโดยเฉพาะไม่ได้ ถือเป็นเพียงอยู่อาศัยใช้สอยได้เฉพาะกาลเท่าที่สงฆ์มอบหมายเท่านั้น

ดังกล่าวนานี้ จะเห็นได้ว่าในมิติทางกฎหมายนั้นยังคงความสำคัญและมีความจำเป็นในการบังคับใช้เพื่อสนับสนุนพระธรรมวินัยจากสภาพทางสังคมในยุคปัจจุบัน การอาศัยพระธรรมวินัยอย่างเดียวนั้นยังไม่เพียงพอต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพราะพระวินัยที่บัญญัติขึ้นมานั้นเจาะจงเฉพาะพระภิกษุสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว ไม่กล่าวรวมถึงหน่วยงานต่างๆ หรือปัจเจกบุคคล การมีบทบัญญัติที่สามารถยอมรับได้ทั้งสองฝ่ายจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมและจำเป็น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเกิดความสงบสุขและเกิดประโยชน์แก่ชนหมู่มาก

๒.๕ วัตถุประสงค์ของการสร้างเสนาสนะ

ดังที่เข้าใจกันดีว่าในสมัยพุทธกาลนั้น มีการเริ่มสร้างเสนาสนะถวายเป็นพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่ประกอบกิจของพระภิกษุสงฆ์ และใช้เป็นที่พักแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต เสนาสนะ ๕ ชนิด^{๒๕} คือ วิหาร เรือนโล้น เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้นและถ้ำ ดังปรากฏในคำอนุโมทนาว่า

วิหารย่อมป้องกันหนาว ร้อน และเนื้อร้ายนอกจากนั้นยังป้องกันงูและยุง ฝนในสิริรัตน นอกจากนั้นวิหารยังป้องกันลมและแดดอันกล้าที่เกิดขึ้นได้ การถวายเป็นวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลัก

^{๒๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๑.

เรือนอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพิจารณา และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศเพราะเหตุนี้แล คนผู้ฉลาดเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหูสูต อยู่ในวิหารนี้เกิด อนึ่งพึงมีใจเลื่อมใสถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันเหมาะสมแก่พวกเธอในพวกเธอผู้ชื้อตรง เพราะพวกเธอ ย่อมแสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา เขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพานในโลกนี้^{๖๖}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว ทำให้มีผู้ปวารนาตนสร้างเสนาสนะถวายไว้ในพระศาสนาอย่างมากมาย จึงพอสรุปวัตถุประสงค์ของการสร้างเสนาสนะในครั้งพุทธกาลได้ว่า ประโยชน์ของเสนาสนะเหล่านี้ คือ สำหรับเป็นที่พักจำพรรษาในช่วงฤดูฝนตลอด ๓ เดือน^{๖๗} เพื่อมิให้ชาวบ้านติเตียนการกระทำ สำหรับพักผ่อน (จำวัด) เพื่อป้องกันลม แดด หนาว ร้อน เพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์และแมลงมีพิษ เพื่อปฏิบัติขัดเกลาตนเองให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด โดยการดำเนินการก่อสร้างต้องเป็นไปตามพุทธบัญญัติ ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เสนาสนะเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในอดีตเรื่อยมาจนถึงยุคปัจจุบันนั้น ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในปฏิปทาของพระภิกษุสงฆ์ ที่เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตอย่างสงบ เรียบง่าย สมถะสันโดษ เมื่อท่านประสงค์ที่จะสร้างหรือทำการบูรณะเสนาสนะต่างๆ บุคคลทั้งหลายในสังคมจึงร่วมแรงใจสร้างหรือบูรณะเสนาสนะเหล่านั้นให้สัมฤทธิ์ผลและสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการสร้างเสนาสนะในทุกยุคสมัย คือ ต้องอาศัยทุนทรัพย์และความรอบรู้ในด้านวิจิตรศิลป์สถาปัตยกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการสร้างจึงจะเหมาะสมหรือเกิดคุณค่าทางจิตใจของสาธุชนทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง^{๖๘}

ดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้นหากพิจารณาตามบท “ปฏิสัขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ...” กับบท “อชฺช มยา อปฺจเวกฺขิตฺวา ยํ เสนาสนํ ปริกฺขตํ...” เสนาสนะที่สร้างขึ้นมากในโอกาสนั้นมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อใช้เป็นที่อาศัย หรือประกอบกิจของสงฆ์เท่านั้น อันเป็นเจตนารมณ์ดั้งเดิมตามพระบรมพุทธพจน์ให้สร้างอันเป็นวัตถุประสงค์ประการแรก

ประการที่สอง สร้างเพื่อเป้าหมายอย่างอื่น อันไม่ใช่เจตนารมณ์ดั้งเดิมของการสร้างเสนาสนะ เช่น สร้างเสนาสนะเพื่อเป็นสถานพยาบาล เพื่อเป็นสถานศึกษา รวมไปถึงการแสดงผลงานทางพุทธศิลป์ สร้างเสนาสนะเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว สร้างเสนาสนะเพื่อไว้เก็บกัลปนา อันเป็นการสร้างเพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ของผู้คนในสังคม เป็นต้น

^{๖๖} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๕๕/๙๑.

^{๖๗} ประชา แสงสายัณห์, ภูมิก่ออิฐถือปูน, **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

^{๖๘} ปัญญา เทพสิงห์, **ศิลปะเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

ดังกล่าวมานี้ ไม่ได้หมายความว่าสร้างตามวัตถุประสงค์ข้อสอง จะไม่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอยกไปกล่าวอธิบายในบทที่ ๔ เพื่อให้ทราบและเข้าใจเกณฑ์ในการพิจารณาต่อไป

๒.๖ ปัญหาในการสร้างเสนาสนะในปัจจุบัน

การก่อสร้างและการดูแลบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ถือว่าเป็นหน้าที่อันสำคัญอีกประการหนึ่งของพระภิกษุสงฆ์รวมถึงพุทธศาสนิกชน ให้คงอยู่ในสภาพที่ดี และ พร้อมใช้งานได้ในทุกโอกาส รวมทั้งเป็นการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ไว้ในศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลา รวมไปถึงงานด้านจิตรกรรมและลายวิจิตรต่างๆ อันเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ชนรุ่น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะชน

การก่อสร้างเสนาสนะที่เกินความจำเป็น มีให้เห็นกันทั่วไปตามวัดต่างๆ บางวัดก็มีการใช้แรงงานจากพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ในการก่อสร้างจนกระทบต่อการศึกษา การก่อสร้างเสนาสนะนั้น สิ่งหนึ่งที่ควรคำนึงถึงคือ ประโยชน์ในแง่ของการใช้สอยเป็นประการสำคัญ มิใช่คำนึงถึงควมมีหน้ามีตาอวดบารมีของเจ้าอาวาสหรือเจ้าภาพผู้เป็นเจ้าของทุนหลัก วัดบางแห่งมีการก่อสร้างวิหารหรืออุโบสถที่สวยงาม และราคาแพง เป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ถึงควมมีหน้ามีตาของศรัทธาประชาชนในชุมชน แต่สร้างเสร็จแล้วก็ปิดล็อกประตูไว้นานๆ ครั้งถึงจะเปิดใช้ ซึ่งควรต้องสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการก่อสร้างเสนาสนะในแต่ละชนิด ความจำเป็นที่ต้องสร้าง ความคุ้มค่า และควรคำนึงถึงประโยชน์ในใช้สอย

จะเห็นได้ว่าการก่อสร้างเสนาสนะในปัจจุบันนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องหางบประมาณเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย ซึ่งหากเป็นวัดที่มีชื่อเสียงหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือมีครูบาอาจารย์ที่มีชื่อเสียง ย่อมไม่เป็นอุปสรรคในการสร้างแต่หากเป็นวัดทั่วไป ย่อมเป็นปัญหาในการหาเงินในการจัดการสร้าง โดยที่บางวัดอาจใช้วิธีการต่างๆ เช่น แจกซองผ้าป่า การจัดขบวนแห่เพื่อการเรียไร การจัดสร้างวัดถัถมงคล สร้างพระเครื่อง รูปหล่อพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียง ในอดีต และปัจจุบัน เพื่อให้ญาติโยมเช่าบูชาหรือมอบเป็นที่ระลึกแก่ผู้ร่วมสร้างเสนาสนะ เป็นการหารายได้เพื่อเอารายได้ไปก่อสร้างเสนาสนะต่างๆ ซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการขัดต่อพระธรรมวินัย ประชาชนส่วนมากไม่ได้รับรู้วัตถุประสงค์ในการสร้าง รู้เพียงว่าเมื่อบริจาคเงินตามที่กำหนดไว้จะได้รับวัดถัถมงคลตามต้องการ แทนที่จะทำให้คนทั่วไปได้ทราบว่า การก่อสร้างเสนาสนะถวายแก่สงฆ์นั้นมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงเพื่ออะไร

การสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โตเกินไปนั้น นอกจากจะทำให้สิ้นเปลืองทุนทรัพย์มากแล้วในบางครั้งบางกรณียังสร้างความลำบากใจแก่ทางเจ้าภาพอีกด้วย เช่น การก่อสร้างพระอุโบสถที่มีขนาดใหญ่

และใช้ทุนทรัพย์ในการก่อสร้างที่สูง เพราะพระอุโบสถนั้นใช้ในเรื่องของการทำสังฆกรรม อันเป็นกิจทางคณะสงฆ์ เช่น การบวช การสวดพระปาฏิโมกข์ แต่กระนั้นสามารถสมมุติสีมาได้ตามพระบรมพุทธานุญาต^{๖๙} และไม่ได้ใช้ทุกวัน ดังนั้น การใช้งานของอุโบสถหรือวิหาร จึงไม่มีความจำเป็นที่จะสร้างให้ใหญ่โตเพราะเป็นการสิ้นเปลืองทุนทรัพย์และบางครั้งก็ยิ่งเป็นการสร้างภาระให้แก่พุทธบริษัท^{๗๐} ด้วย

ซึ่งหากมองในแง่ของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธแล้ว ถือได้ว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่าเพราะคุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธนั้น คือ การได้บริโภคคุณค่าแท้ คือ ได้รับผลประโยชน์จากการกระทำนั้นอย่างแท้จริง หมายความว่าเสนาสนะที่สร้างขึ้นมานั้น จะต้องมุ่งประสงค์อรรถะ คือ ตัวประโยชน์ หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าแท้จริงกับชีวิต มิใช่เพื่อมุ่งประสงค์แต่การเสพเวทนาอย่างเดียว คือ การบริโภคคุณค่าเทียม ตัววัตถุภายนอก เช่น ความสวยงาม ราคาแพง ความมีหน้าตาเก๋ยริดยศชื่อเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นการบริโภคที่ผิดเป้าหมาย การสร้างเสนาสนะในปัจจุบันจึงควรพิจารณาถึงสิ่งเหล่านี้ด้วย

๑. ลักษณะภูมิที่อาศัยอยู่

๒. วิธีในการจัดสร้าง

๓. การได้มาซึ่งปัจจัยในการสร้างเสนาสนะ

๔. การใช้ประโยชน์และความถี่ของการใช้เสนาสนะ

ปัญหาสำคัญในเรื่องของการสร้างหรือบูรณะเสนาสนะมีประเด็นที่น่าสนใจในหลายประเด็น ทั้งนี้ผู้วิจัยขอยกมานำเสนอในบางประเด็นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการอธิบาย ดังนี้

ประการแรก คือ ขาดการวางแผนการจัดการในระยะยาว ไม่มีมาสเตอร์แพลนเพื่อให้เห็นภาพรวมในเชิงทัศน์ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการบริหารจัดการทั้งสมภารรวมถึงคณะกรรมการวัด หรือบุคคลผู้มีบทบาทในการจัดสร้าง ทำให้การสร้างหรือการบูรณะเสนาสนะไม่มีคำว่าจบ หรือสนองต่อการใช้ประโยชน์ เป็นการสร้างเลียนแบบกันเพราะบางครั้งการสร้างหรือบูรณะเสนาสนะนั้นสร้างขัดต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิม หรือบดบังทัศนียภาพของภูมิทัศน์ภายในวัดหรือบ้านเรือนของบุคคลอื่นๆ นอกวัด

ประการที่สอง คือ การเข้ามามีอำนาจที่มากเกินไปของญาติโยม ทั้งในการบริหารจัดการวัด ที่เป็นเจ้าภาพหลักในการจัดสร้าง หรือกรรมการบริหารวัด หรือ ไวยาวัจกร ทำให้เสนาสนะที่สร้าง

^{๖๙} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓๘/๑๔๕.

^{๗๐} พุทธบริษัท คือ หมู่ชนที่นับถือพระพุทธศาสนา มี ๔ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (ชำระ – เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๒๗๑.

ขึ้นมาไม่เป็นไปตามแนวทางหรือตอบโจทย์ความต้องการของผู้อาศัยในวัด ทั้งพระภิกษุสงฆ์ สามเณร บางครั้งเป็นการสร้างเพราะเกรงใจญาติโยม สร้างเพื่อเอาใจญาติโยมโดยไม่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่ชัดเจน อันเป็นการสนองกิเลสของผู้สร้างเองรวมถึงผู้ที่อยากให้สร้าง

ประการสุดท้าย คือ การขาดความรู้ความเข้าใจของเจ้าอาวาส ทำให้เกิดปัญหาในการสร้างเสนาสนะ เนื่องด้วยอาจสำคัญผิดหรือยึดถือเป็นค่านิยม ว่าการเป็นเจ้าอาวาสจะต้องสร้างผลงานทำให้เกิดการรื้อถอนเสนาสนะบางอย่างแล้วสร้างใหม่ หรือเพื่ออวดอ้างบารมีของตน บางครั้งก็เพื่อหวังตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์ เพราะเป็นหนึ่งในเงื่อนไขของการขอสมณศักดิ์^{๗๑}

๒.๗ อานิสงส์ของการสร้างเสนาสนะ

คำว่า “อานิสงส์” มีปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาหลายเล่ม ซึ่งจากการค้นในดัชนีค้นคำเฉพาะในพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ของมหาวิทยาลัยมหิดลมีถึง ๖๘๑ คำ ซึ่งความหมายและการใช้คำก็แตกต่างกันไปตามแต่กรณี^{๗๒} ซึ่งในงานวิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะอานิสงส์ของการถวายเสนาสนะ อันเป็นการให้ทานอย่างหนึ่งเรียกว่าเป็น วัตถุทาน หรือ อามิสทาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน ทานานิสงส์สูตรว่า

“ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักของชนเป็นอันมาก ชื่อว่าดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษ สัตบุรุษผู้สงบสำรวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมคบหาผู้ให้ทานทุกเมื่อ สัตบุรุษเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรมเป็นที่บรรเทาทุกข์ทั้งปวง เมื่อได้ทราบชัดแล้ว ย่อมเป็นผู้หาอาสวะมิได้ ปรินิพพานในโลกนี้”^{๗๓}

ยุคสังคมปัจจุบันที่ต้องอาศัยกำลังทรัพย์และกำลังศรัทธาอย่างแรงกล้า หากประสงค์ที่จะสร้างวัดให้เพียบพร้อมและเป็นศาสนสถานที่มีความร่มรื่นและพร้อมมีสิ่งปลูกสร้างที่เพียงพอต่อการใช้งานหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ในวัดนั้นๆ เสนาสนะที่สร้างขึ้นจึงควรที่จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในหลายทาง เช่น ใช้เป็นที่ทำวัตรสวดมนต์ใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ รวมทั้งใช้เป็นที่พักผ่อนที่แสดงธรรมที่ฝึกอบรมสมาธิภาวนา และที่พักอาศัยสำหรับต้อนรับพระอาคันตุกะ เป็นต้น การสร้างเสนาสนะถวายไว้ในพระศาสนา โดยมากมักจะผูกพันกับเรื่องของอานิสงส์^{๗๔} ไม่ว่า

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ หมวดว่าด้วยผลงานด้านสาธารณูปโภค ข้อที่ ๑๔. (๑)(๒).

^{๗๒} พระมหาสิงห์คำ รักป่า, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^{๗๓} อัง.ปญจก.(ไทย) ๑๔/๓๕/๕๖.

^{๗๔} อานิสงส์ แปลว่า คุณเป็นที่ไหลออกเรื่อยๆ แห่งผล คือให้ผลเป็นที่น่าชื่นใจโดยยิ่ง อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, หน้า ๑๓๔๒.

จะเป็นการสร้างเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่ผู้มีพระคุณ บรรพบุรุษ ญาติผู้ล่วงลับ หรือ เพื่อสังฆบารมีให้แก่ตนเอง ซึ่งพระภิกษุสงฆ์มักจะพรรณนาในส่วนของผลแห่งอานิสงส์ในโลกหน้าหรือโลกในอุดมคติมาแสดงแก่บรรดาศรัทธาญาติโยม ตามคติความเชื่อเรื่องของอานิสงส์ในการสร้างเสนาสนะนั้นเป็นมิตติคุณค่าในทางศาสนา

๒.๗.๑ ระดับแห่งอานิสงส์

จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา ในยุคต้นพุทธกาลไม่ได้มุ่งเน้นหรือกล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างเสนาสนะ ส่วนใหญ่เป็นการอนุโมทนาเป็นหลัก ดังคำกล่าวอนุโมทนา การสร้างวิหารของ อนาถปิณฑิกเศรษฐี^{๗๕} เป็นต้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเรื่องของอานิสงส์ในการสร้างเสนาสนะซึ่งกล่าวถึงการให้ทานอันเป็นอามิสบูชา^{๗๖} ส่วนมากจะมุ่งการให้ผลแบบภพหน้า หรือเรียกว่า สัมปรายิกธรรม^{๗๗}

บางส่วนปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย^{๗๘} ต่อมาภายหลังมีการอธิบายอานิสงส์ของการสร้างเสนาสนะในรูปแบบมโนคติทางอภิปราย มีการกล่าวถึงสภาวะอันเป็นทิพยสมบัติ เช่น สวรรค์^{๗๙} วิมาน^{๘๐} ว่าเป็นสิ่งคู่ควรเหมาะสมกับผู้ที่ได้เป็นเจ้าภาพในการสร้างเสนาสนะหรือแม้เป็นผู้มี

^{๗๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**, หน้า ๕.

^{๗๖} อามิสบูชา แปลว่า บูชาด้วยอามิส บูชาด้วยสิ่งของ เช่น ให้ข้าว ให้น้ำ ให้เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตลอดจนการดูแลปฏิบัติรับใช้ช่วยเหลือผู้มีพระคุณ ด้วยวัตถุสิ่งของและร่างกายของตน, เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๔๕.

^{๗๗} สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป อันได้แก่ ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาค ๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ธรรม ๔ อย่างนี้เรียกเต็มว่า สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกัธธรรม อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๓๓.

^{๗๘} พระมหาสิงห์คำ รักป่า, การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๗-๒๘.

^{๗๙} สวรรค์ หมายถึง ภูมิหรือ แดนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณ ๕, โลกของเทวดา ตามปกติ หมายถึง กามาพจรสวรรค์ (สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) มีอยู่ ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา, ดาวดึงส์, ยามา, ดุสิต, นิมมานรดี, ปรนิมมิตสวดี, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๐๘.

^{๘๐} วิมาน หมายถึง ที่อยู่ ที่เล่นของเหล่าเทวดา ซึ่งถือเป็นที่อันประเสริฐ. ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๑ -๑๑/๑ -๑๖๔.

ส่วนร่วมในการสร้างไม่ว่าจะเป็นทุนทรัพย์หรือทุนแรงงานก็ดี ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า อานิสงส์ เป็น วาทกรรม อย่างหนึ่งในมิติทางปรัชญาที่ส่งอิทธิพลต่อคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ที่สืบทอดมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างมีนัยยะสำคัญ

การสร้างเสนาสนะมุงอานิสงส์ ๒ อย่าง คือ อานิสงส์ที่จะได้รับในชาตินี้และอานิสงส์ในภพหน้า ชาตินี้หน้า ดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น อานิสงส์ในชาตินี้ย่อมได้ความปลื้มปิติสุขอย่างสูง เกียรติคุณของผู้ถวายย่อมฟุ้งจรไกล ผู้ถวายย่อมได้ ศีล สมาริ ปัญญา ทำให้จิตใจสะอาด สว่าง สงบสุขได้มากขึ้น แม้จะสันติสุขย่อมมีอารมณ์ยึดมั่นในกุศล เป็นอาสันนกรรมที่ดี ส่วนอานิสงส์ในชาติหน้าแม้ยังมีกิเลสอยู่ เมื่อถึงแก่กรรมลงเขาจะยอมได้ไปเกิดในกำเนิดที่ดีมีความสะดวกสบายที่เรียกว่า สุขดิ อันเพียบพร้อมด้วยสิ่งทีประเสริฐ ที่พึงพอใจ อันเป็นฝ่ายโลกียสมบัติและจะได้บรรลุคุณธรรมต่างๆ อาทิ ฌาน อภิญญา อริยมรรค อริยผล และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานเป็นที่สุด ดังตัวอย่างที่ยกมาอธิบายดังนี้

อานิสงส์ของการสร้างวิหารเนื้อความในมิลินทปัญหา ตอนอนิเกตานาลยกรณปัญหา พระเจ้ามิลินทศัฏฐคามปัญหากับพระนาคเสน ในเรื่องเกี่ยวกับการพักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ในวิหารว่า บรรพชิตควรเป็นเพศที่หาที่อยู่มิได้ ไม่ควรอยู่เป็นหลักแหล่ง หาอาลัยที่อาศัยมิได้ ซึ่งพระนาคเสนก็ได้ถวายวิสัชนาว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพุทธภูมิโปรดว่า พระองค์มิได้ทรงห้ามในเรื่องที่อยู่อาศัยของภิกษุ แต่ทรงห้ามมิให้ภิกษุติดอยู่ในที่อาศัย เพียงเพื่อพำนักอยู่เป็นการชั่วคราวแล้วให้จาริกไปในถิ่นอื่น คือ สมควรแก่สมณะ เป็นสมณะสารูป ชอบแก่สมณะ ควรแก่สมณะ เป็นอารมณ์แก่สมณะ และเป็นที่ปรารถนาแก่สมณะ ส่วนการที่หายากได้สร้างวิหารเพื่อถวายเป็นที่พำนักอาศัยแก่ภิกษุสงฆ์ นั้น เป็นที่สรรเสริญ ยินยอมแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ก่อนมา อานิสงส์ของผู้สร้างวิหารถวาย ย่อมส่งผลให้ผู้ถวายอาจสำเร็จพระนิพพานได้ พ้นจากทุกข์ ๔ คือชาติทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ และ มรณะทุกข์ อานิสงส์อีกประการหนึ่งของการสร้างวิหารถวายย่อมทำให้ภิกษุที่เที่ยวจาริกไป ทำให้ผู้มีศรัทธาพบได้ด้วยยากนั้น เมื่อสร้างที่พำนักอาศัยถวายแก่พระภิกษุให้เป็นที่พำนักอาศัยแล้ว ผู้มีจิตศรัทธาย่อมไปพบเพื่อทำบุญให้ทานได้โดยง่าย นี่เป็นอานิสงส์ของการสร้างวิหารถวาย^{๔๑}

ส่วนในคัมภีร์ไบเบิล มีการกล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างเสนาสนะไว้หลายประการบางเรื่องปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ธรรมบท ขุททกนิกาย บางเรื่องเป็นเรื่องที่ปรากฏในยุคนั้นๆ ได้ รจนาขึ้นเพื่อเป็นคติคุณโลบายในการสอนพุทธศาสนิกชนในยุคนั้น ดังอานิสงส์สร้างกุฏิวิหารว่า “ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วนั้น พระองค์เสด็จสู่กรุงราชคฤห์พร้อมกับเหล่าสงฆ์สาวกจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ได้พำนักอยู่ในสวนตาลหนุ่มอยู่ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์นัก พระเจ้าพิมพิสาร

^{๔๑} นายชัชณะ ปิ่นเงิน, วารสารเชียงใหม่ปริทัศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๕๘ มกราคม ๒๕๔๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/udif> [๑๐ กันยายน ๒๕๕๙].

ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงถวายที่เวฬุวันอารามให้เป็นที่พำนักอาศัยแด่พระองค์และหมู่ภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงรับสวนเวฬุวันอารามไว้และตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารถึงอานิสงส์การสร้างวิหารที่พักอาศัยแก่พระภิกษุถวายเป็นทานนั้นว่า บุคคลใดที่สร้างวิหารถวายเป็นทานนั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้รักษาอายุ ให้ความสุขกำจัดเสียซึ่งทุกข์ทั้งหลายแห่งสงฆ์ กุศลที่ได้จากการสร้างถาวันนั้นมีผลทำให้ได้พบสุขทั้งในโลกนี้และโลกภายหน้า สุดท้ายคือ พระนิพพาน”^{๘๒} รวมถึงเรื่องของสมังคลเศรษฐีที่ถูกบองร้ายเผานาเศรษฐีถึง ๗ ครั้ง ตัดเท้าผูกโคในคอก ๗ ครั้ง เผาเรือน ๗ ครั้ง รวมถึงเผาพระคันธกุฎีที่ตนเป็นผู้บริจาคทรัพย์เพื่อสร้าง แต่เมื่อเศรษฐีได้ทราบว่าไฟไหม้พระคันธกุฎีก็รีบมาดู พอมาเห็นพระคันธกุฎีถูกไฟไหม้ก็ไม่ได้แสดงอาการเสียใจแม้เพียงเล็กน้อย แต่กลับตบมือดีใจ เพราะยินดีที่จะได้ฟังทรัพย์ไว้ในพระพุทธศาสนา

อานิสงส์ของการสร้างเวจกุฎีถวายแก่พระสงฆ์ มีกล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ตอนเวจกตาทายกเถราปทาน^{๘๓} ว่าด้วยผลแห่งการถวายเวจกุฎีความมีอยู่ว่า พระมุนิตเถระเมื่อครั้งที่เกิดในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เกิดความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายเวจกุฎีหลังหนึ่งด้วยตน ด้วยกุศลนั้นได้ไปเกิดในที่สุคติเสมอ สุดท้ายได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ (พระนิพพาน) ส่วนในล้านนามีคติความเชื่อว่า บุคคลใดที่เกิดปีนักษัตรตรงกับปีระกา หรือปีระกา พังสร้างหรือมีส่วนร่วมสร้างเวจกุฎีถวายไว้ในพุทธศาสนา

นอกจากคติความเชื่อของการสร้างเวจกุฎีถวายเป็นทานของชาวล้านนา แต่โบราณแล้ว ชาวเงี้ยว หรือ ไทยใหญ่ในเชียงตุงและแคว้นสาละวิน ก็มีความเชื่อในเรื่องของการสร้างเวจกุฎีถวายเป็นทานเช่นกัน และจะเรียกชื่อหรือขนานนามให้แก่ผู้สร้างเวจกุฎีถวายแก่พระศาสนาว่า “ปุระอิง” ทั้งนี้ชาวไทยใหญ่มีความเชื่อที่ว่าผู้ใดได้สร้างถาวรวัตถุถวายในพระศาสนา เป็นธรรมเนียมที่จะเอานามสิ่งของที่ตนได้สร้างนั้นมาเป็นมงคลนามของตน และจากการกระทำดังกล่าวนี้มีผลทำให้บุคคลผู้นั้นให้เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่าการสร้างเวจกุฎีมีอานิสงส์มาก ทรงกล่าวเทศนาอานิสงส์สร้างเวจกุฎีถวายเป็นทานว่า บุคคลชายหญิงผู้ใดที่ได้สร้างเวจกุฎีด้วยไม้หรือดินแล้วถวายเป็นทานแก่พระภิกษุ มีบุญมากนัก ไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้เป็นท้าวแห่งเทวดาทั้งหลาย เกิดเป็นคนก็จะได้เป็นท้าวพระยา เสวยสิริสมบัติ เกิดมาแล้วเป็นผู้ซึ่งปราศจากโรคภัยทั้งมวล เกิดมาแล้วเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก ช้าง ม้า ข้าคน ก็มาก จะหาโรคภัยไข้เจ็บสักอย่างก็ไม่มี คนทั้งหลายนั้นเกิดมาเป็นผู้มีปัญญา เดช ญาติ พี่น้องมาก ปราศจากโรคภัย คนทั้งหลายนั้นย่อมไม่เกิดในตระกูลอันต่ำช้า ตระกูลอันถ้อยมิจฉาธิฐิ คน

^{๘๒} นายชันปะ ปิ่นเงิน, นางสาวพรรณเพ็ญ เครือไทย, **อานิสงส์สร้างวิหาร**, ฉบับวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๗๘.๐๐๙.๐๑.๐๕๓-๐๕๓.

^{๘๓} ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๘๑ - ๑๒๖/ ๒๒๙ - ๒๓๖.

ทั้งหลายนั้นย่อมไปเกิดในตระกูลประเสริฐ ๒ จำพวก คือ ตระกูลท้าวพระยาและตระกูลพราหมณ์มี ทรัพย์สมบัติมาก เกิดมาเป็นผู้ธำรงกายดี ไม่ร้อนไม่หนาว เว้นจากอันตรายอันเกิดแต่ใจทั้งภายในและ ภายนอก คนทั้งหลายนั้นเกิดมามีวรรณะเนื้อตบงามดุจทองคำมีเสียงไพเราะองอาจ ปราศจากโรคภัยอาชิ คนทั้งหลายนั้นเกิดมาเป็นผู้มีปัญญา หูตาดี ไม่เป็นใบหูหนวก หาดทุกขเวทนาไม่ได้แม้แต่อย่างเดียว มี ญาติอันอุดม ไม่เป็นคนค่อมง่อยเปลี้ยเสียขา คนทั้งหลายนั้นเกิดมามีรูปร่างไม่สูงไม่ต่ำ ไม่อ้วนไม่ผอม ไม่เป็นง่อย มีรูปร่างงาม หาผู้เปรียบเทียบไม่ได้ คนทั้งหลายนั้นไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิงแม้แต่เพียงชาติ เดียว ไม่เป็นกะเทย เกิดมาเป็นผู้ชายอันประเสริฐ ฉลาดหลักแหลม เป็นที่ดูงามถูกเนื้อพึงใจแก่ท่าน ผู้อื่น คนทั้งหลายนั้นย่อมไม่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานแม้แต่ชาติเดียว ย่อมไม่ไปเกิดในนรกอเวจี ย่อมมี ทรัพย์สมบัติ ช่างม้าวัวควายข้าคนอันมากไม่อาจจะนับค่าได้ นี่เพราะได้สร้างเวทกุฎีถวายเป็นทานนั้น เมื่อถึงคราวตาย ก็ไปด้วยหนทางที่มีพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า ย่อมท่องเที่ยวในสงสารวัฏในสวรรค์ และโลกมนุษย์ในกาลอันนานก็ด้วยบุญที่ตนได้ทำนั้น คนทั้งหลายนั้นเกิดมีย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีทรัพย์สมบัติมาก เกิดเป็นเทวดาก็ประเสริฐกว่าเทวดาทั้งหลายนี้ เพราะได้สร้างเวทกุฎีถวายเป็นทาน นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาอานิสงส์สร้างเวทกุฎีถวายเป็นทาน อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ได้รับฟังพระ ธรรมเทศนาเป็นอันมากเมื่อจบพระธรรมเทศนาผู้ฟังทั้งหลายก็บรรลุโสดาปัตติผลทุกคนก็มีในวันนั้น^{๘๔} นอกจากนี้ยังกล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างศาลาไว้ว่า “ผู้ใดก็ดีสร้างศาลาขุดบ่อน้ำเป็นทาน ก็จะได้ เกิดเป็นพระอินทร์ ๓๖ ครั้ง เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๖ ครั้ง บุคคลที่ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ถักขโมยทรัพย์ ผู้อื่น ทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนาอยู่เสมอ จะได้ถึงพระนิพพานแน่นอน ผู้ที่ได้สร้าง ศาลาขุดบ่อน้ำเป็นทานก็จะได้ฟังธรรมในสำนักพระศรีอาริยมตโดย ได้บวชบรรพชาและได้บรรลุพระ อรหันต์”^{๘๕}

๒.๗.๒ สรุปผลแห่งอานิสงส์

จากการศึกษาเรื่องผลแห่งอานิสงส์ อันปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกรวมถึงคัมภีร์ในชั้น หลัง เช่น คัมภีร์ปกรณวิเศษ คัมภีร์ทีปนีประเภทต่างๆ สามารถสรุปผลแห่งอานิสงส์ได้เป็น ๒ ส่วน คือ อานิสงส์ในภพนี้ชาตินี้ ได้แก่ เป็นผู้มิชื่อเสียงระบือไกล เป็นที่เคารพแก่ชนทั้งหลาย เป็นผู้มิ

^{๘๔} สรุปความจาก **อานิสงส์สร้างวัด** ฉบับวัดเจติยหลวง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๗๘.๐๐๙.๐๑.๐๑๖-๐๑๖.

^{๘๕} สรุปความจาก **อานิสงส์สร้างศาลา** ฉบับวัดทุ่งยู ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัส ไมโครฟิล์ม ๗๘.๐๐๙.๐๑.๐๔๒-๐๔๒.

กัลยาณมิตร เป็นต้น และอานิสงส์แบบภพหน้า ซึ่งด้วยอานิสงส์ที่ได้กระทำมาอาจส่งผลให้ไปเกิด มี ๒ ระดับ^{๘๖} คือ

๑. ผลแห่งอานิสงส์ที่เป็นส่วนของโลกียะ แบ่งออกเป็นมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ โดยมนุษย์สมบัติแบ่งย่อยได้ ๓ ระดับ คือ

- ระดับชนชั้นปกครองสูงสุด ได้แก่ พระเจ้าจักรพรรดิ กษัตริย์ปกครองประเทศ
- ระดับชนชั้นกลาง ได้แก่ คหบดีผู้มั่งคั่ง เศรษฐี เป็นต้น
- ระดับชนสามัญ ได้แก่ นักปราชญ์ บัณฑิต ผู้มีสติปัญญา

ทิพยสมบัติ คือ การได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่ง ในจำนวน ๖ ชั้น มี ๒ ระดับคือ

- การเสวยสมบัติในฐานะชั้นปกครอง คือ เป็นเทวราชในสวรรค์แต่ละชั้น เช่น เป็นท้าวสักกะเทวราชปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น

- การเสวยสมบัติในฐานะเทวดาที่มีฤทธิ์ มีอำนาจ มีวิมานสวยงาม มีบริวารมาก ซึ่งขึ้นอยู่กับผลอานิสงส์ของกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ในขณะที่เป็นมนุษย์

๒. ผลแห่งอานิสงส์ระดับโลกุตระได้แก่ ระดับสูงสุดเหนือกว่ามนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติ เป็นต้นว่า การบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ สูงสุด คือ พระนิพพาน อันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริงดังที่กล่าวอ้างไว้ในเบื้องต้น

๒.๘ สรุป

แนวคิดเรื่องการสร้างเสนาสนะ ของปัจเจกบุคคลที่มีต่อ เพื่อประดิษฐานไว้ในพระศาสนานั้นมีหลายทัศนะ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความแตกต่างกันไปตามวิถีชีวิต ฐานะความเป็นอยู่ บ้างสร้างเพื่อมุ่งหวังในอานิสงส์ในภพหน้า เช่น ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ที่ประเสริฐ อันเป็นความเชื่อในระดับอภิปราย หรือระดับเหนือผัสสะ บ้างก็มุ่งหวังอานิสงส์ในปัจจุบัน เช่น ความมีชื่อเสียง การยอมรับนับถือจากบุคคลอื่นๆ ในสังคม หรืออวดอ้างบารมีก็ตาม ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนแต่มุ่งเป้าหมายแห่งเสนาสนะเหล่านั้น ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสร้างเสนาสนะทั้งสิ้น ดังนั้นแนวคิดในการสร้างเสนาสนะตั้งแต่อดีตสืบมาจนถึงปัจจุบันนั้น เพื่อมุ่งตอบสนองการใช้สอยเสนาสนะตามวัตถุประสงค์ในการสร้างทั้งสิ้น โดยอาศัยกรอบทางพระวินัยและบทบัญญัติทางกฎหมายเป็นเกณฑ์ เพื่อให้เกิดความถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

^{๘๖} พระมหาสิงห์คำ รักป่า, การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๗.